

SØVN I GRENSELAND

Henri Piérons Le problème physiologique du sommeil i kontekst

ISAK LØNNE EMBERLAND



MASTEROPPGAVE I EUROPEISK KULTUR

Veiledet av Espen Schaanning

UNIVERSITETET I OSLO

Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk

Vår 2018

SØVN I GRENSELAND

Henri Piérons Le problème physiologique du sommeil *i kontekst*

© Isak Lønne Emberland

2018

Søvn i grenseland: Henri Piérons *Le problème physiologique* i kontekst

Isak Lønne Emberland

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Summary

This paper is an examination of the French psychologist Henri Piéron's (1881 – 1964) doctoral thesis in scientific psychology, *Le problème physiologique du sommeil* (1912). In this thesis Piéron set out to study sleep experimentally, and to develop a complete theory of the origin, function and mechanism of normal sleep. By conducting several experiments on dogs, he arrived at the conclusion that sleep is connected to a chemical substance in the cerebrospinal fluid.

In this paper I examine, based on *Le problème physiologique du sommeil*, whether Piéron's project can be understood as a *critical* project, and what contexts it can be seen as part of. I do this by identifying boundary-work in the text, defined by the American sociologist Thomas F. Gieryn as work which intends to draw boundaries for what can be considered as scientific or not. I argue that Piéron can be understood to belong to a tradition that was critical of metaphysics. Specifically, I argue that in *Le problème physiologique du sommeil*, there can be found both explicit and implicit critiques aimed at *spiritualism*, a philosophic doctrine that for several years had exercised great influence over the French educational system, and *spiritism*, a broad, cultural movement where belief in spirits, the immortality of the soul and telepathy were central. I argue that the content of *Le problème physiologique du sommeil* can be understood in light of these contexts, and that the beliefs of the *spiritualists* and the *spiritist* are views Piéron wants to expel from the definition of science. Piéron's positive definition of science is experimental and materialistic. This is expressed through the different traditions of knowledge Piéron draws upon in his thesis, such as biology and evolutionism. In this way, *Le problème physiologique du sommeil*, a scientific thesis on sleep, is in this way informed by broader currents in the debate around science, mind and free will in France during the period from the late 19th century up to the outbreak of the First World War in 1914.

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder, Espen Schaanning, for god oppfølging, entusiasme, og konstruktive tilbakemeldinger gjennom hele prosessen.

På masterprogrammet for europeisk kultur har jeg hele veien, fra idé- til fullføringsstadiet, fått god, og viktig oppfølging fra flere hold. Jeg vil derfor takke Anne Eriksen, Unn Falkeid, Ellen Krefting og John Ødemark for deres innspill og oppmuntring. En stor takk rettes til Forum for vitenskapsteori som tildelte meg masterstipend.

I løpet av arbeidet med denne oppgaven har jeg både vært praktikant og ansatt ved Nasjonalt medisinsk museum og Norsk teknisk museum. Foruten institusjonene, og alle de ansatte jeg har vært så heldig å ha delt arbeidsplass med i et år, ønsker jeg å takke særlig tre personer som har bidratt til oppgaven: Ellen Lange, Ageliki Lefkadiou og Jon Røyne Kyllingstad.

Jeg vil også takke Larry S. McGrath for å ha sendt meg doktorgradsavhandlingen sin, og for å ha tatt seg tid til å svare på spørsmål.

På masterlesesalen har jeg vært så heldig å unngå den ensomheten som ofte kan oppstå i arbeidet med gamle tekster. Dette har jeg medstudent Stian Brynhildsen å takke for. Våre samtaler om de utfordrende aspektene ved å skrive masteroppgaver, metodologiske problemstillinger, og sydvester har både virket skjerpene og avlastende på skrivingen.

Mine foreldre, Katinka og Terje, har gjennom prosessen vært en stor, moralsk støtte, og jeg vil takke dere for den interessen de har vist for oppgaven, de faglige innspillene, og den hjelpen jeg har fått med språkvask og korrekturlesning.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke Sarah for støtte, hjelp og inspirasjon, for å ha hjulpet meg med fotnoter og oversettelser, og for at du har holdt deg våken.

Innhold

Summary	VI
Forord	IX
Innhold	X
1) Introduksjon	1
2) <i>Le problème physiologique du sommeil</i> : Søvnens forstått eksperimentelt	12
3) Introspeksjon: Den vitenskapelige psykologien som grensearbeid	20
4) Et land fullt av feller: Psykologien og spiritismen	31
5) Grensearbeid <i>Le problème physiologique du sommeil</i>	41
6) Konklusjon	51

1. Introduksjon

Jeg vil i denne oppgaven ta for meg den franske psykologen Henri Piérons doktorgradsavhandling, *Le problème physiologique du sommeil* (heretter forkortet *Le problème*). Ved å analysere utvalgte passasjer av verket vil jeg belyse sider ved Piérons prosjekt. Siktemålet er å besvare tre hovedspørsmål: Hva motiverer ham til å skrive avhandlingen, hva ønsker han å si i den og hva *gjør* han med den? Selv om årsakene til hvorfor han skriver den er sammensatte, skal jeg undersøke om det er mulig å lese Piérons avhandling som et kritisk eller polemisk prosjekt. Mer spesifikt vil jeg undersøke om han her foretar *grensearbeid*, det vil si arbeid som har til hensikt å tegne opp grenser for hva som er og ikke er vitenskapelig.

Selv om *Le problème* handler spesifikt om søvn, vil jeg hevde at verket er godt egnet til å belyse generelle trekk ved noen konfliktlinjer innen fransk vitenskap i fra midten av 1800-tallet til starten av 1900-tallet. Det å forklare og forstå søvnen er på denne måten ikke bare noe som berører søvn spesifikt, men kan også knyttes til diskusjoner omkring bevissthet og minner mer generelt. Det hersket stor vitenskapelig og allmennkulturell interesse for drømmer, minner og bevissthet, og en troverdig vitenskapelig teori om søvnen kunne derfor potensielt fungere som grunnlag for også å si noe om disse fenomenene. Et arbeid som klarte å forklare søvnen ville også gi ytterligere legitimitet til den *metoden* arbeidet anvendte og det *vitenskapssynet* som lå til grunn for det. For Piéron ville det å løse forklaringsproblemer knyttet til søvnen dermed kunne styrke vitenskapssynet han og hans likesinnede forfektet. Implisitt ville det også kunne diskreditere konkurrerende forestillinger, ikke bare om søvn, men hele synet på vitenskap.

Avhandlingen vil altså være knyttet til et case som er særlig egnet til å belyse en bredere idé- og vitenskapshistorisk kontekst. Siden jeg skal undersøke om Piérons avhandling kan leses som et kritisk prosjekt, er den sentrale oppgaven først å si noe om hvem og hva han eventuelt kritiserer og deretter klargjøre fra hvilket ståsted hans bedriver sin kritikk. Det er, slik jeg leser ham, særlig to tradisjoner han opponerer mot: Spiritualismen og spiritismen. Spiritualismen var en filosofisk skole som i lengre tid hadde vært dominerende ved franske universiteter. På 1870-tallet begynte den imidlertid å bli utfordret fra vitenskapelig hold, særlig når det kom til spørsmålet om introspeksjon, en metode som sto sterkt hos spiritualistene. Da Piéron skrev *Le problème* var den spiritualistiske tradisjonen på vikende front, men satte likevel sitt preg på debattene knyttet til blant annet søvn. Spiritismen var en bredere kulturell bevegelse hvor man blant annet forsøkte å legitimere troen på det hinsidige, på ånder, sjelevandring og telepati ved hjelp av den vitenskapelige metode. Piéron hadde i en årrekke kritisert disse forestillingene, og man kan betrakte *Le problème* som et verk hvor han implisitt viderefører denne kritikken. Jeg vil hevde at Piérons kritiske prosjekt posisjonerer seg innenfor en positivistisk tradisjon innen

fransk vitenskap og psykologi. Jeg ønsker altså å undersøke Piérons prosjekt både ved hjelp av negative og positive kontekster, hvem og hva han er mot og hvem og hva han er for.

Piérons posisjonering har, slik jeg ser det, normative føringer på stoffet som presenteres i *Le problème*. Disse føringene er av en ideologisk art og røper både bestemte epistemologiske antagelser, samt et mer generelt menneskesyn.

Jeg vil først ta for meg utvalgte deler av innholdet til *Le problème*, og spesielt undersøke eksperimentene og konklusjonene han presenter. Deretter vil jeg presentere to kontekster som danner bakteppet for Piérons avhandling. Først, i oppgavens tredje kapittel, vil jeg undersøke den spiritualistiske filosofiske tradisjonen i Frankrike, og hvordan denne ble utfordret av etableringen av den eksperimentelle psykologien på slutten av 1800-tallet. Særlig vil jeg se på introspeksjonens betydning for spiritualistene og for den eksperimentelle psykologien. Så, i fjerde kapittel, vil jeg undersøke spiritismen. Her vil jeg se på møtepunkter mellom spiritismen og den eksperimentelle psykologien, og hvordan Piéron driver grensearbeid knyttet til overnaturlige fenomener. I oppgavens femte kapittel vil jeg ta for meg *Le problème* mer detaljert. Her vil jeg trekke frem viktige kontekster som belyser hvordan Piéron driver sitt grensearbeid. I oppgavens konklusjon vil jeg oppsummere det innholdet jeg har presentert, og drøfte hvordan kontekstene jeg har tatt for meg kan ha påvirket innholdet i Piérons avhandling.

Hvem var Henri Piéron?

Henri Louis Charles Piéron ble født i Paris 18. Juli 1881 og vokste opp i Boulevard Saint-Michel. Han tilhørte det øvre borgerskapet i byen, og fikk en utdanning i tråd med sin sosiale og økonomiske posisjon. Faren, Nicolas Dominique Piéron (1847 – 1906) var statsstipendiat og tjente som generalinspektør for offentlig utdanning i perioden 1894 – 1906.¹ Egentlig ønsket han at sønnen skulle studere matematikk, slik han selv hadde gjort, men Henri valgte i stedet å ta sin *baccalaureus* i filosofi ved Sorbonne universitet. Opprøret var riktignok ikke så stort, siden en rekke av farens nære venner underviste i nettopp filosofi. Som en erklært republikaner var Henri i en alder av 17 år med i demonstrasjoner for Dreyfus, en sak som kan ha skapt konflikter med faren, som var anti-Dreyfusard.² At han studerte filosofi, men endte opp som psykolog, kan kanskje fortone seg merkelig, men det har sin forklaring i at det på dette tidspunktet ikke eksisterte vanntette skott mellom de to disiplinene. I Frankrike på starten av 1900-tallet var psykologien som selvstendig fagdisiplin bare snaue 20 år gammel, og på *lycée* (fransk videregående skole)

¹ Havelange, Isabelle, Françoise Huguet og Bernadette Lebedeff-Choppin, *Les inspecteurs généraux de l'Instruction publique. Dictionnaire biographique 1802-1914*, (Paris: Institut national de recherche pédagogique, 1986), 552-553

² Baker, David. A. (red), *The Oxford Handbook of the History of Psychology: Global Perspectives*, (Oxford: Oxford University Press), 240

var den fremdeles underordnet det obligatoriske, avsluttende filosofiemnet. Piéron studerte heller ikke bare filosofi på Sorbonne, men var også innom biologi, før han valgte å skrive en doktorgrad i vitenskapelig psykologi.³

Piéron arbeidet aldri, verken før eller etter at han disputerte som psykolog, med pasienter i klinisk sammenheng. Hans virke som psykolog var innenfor laboratoriets fire vegger, i forelesningssaler på universiteter, på vitenskapelige konferanser i Frankrike, Tyskland og USA, og i fagtidsskriftenes spalter – da særlig *L'année psychologique*, som han var redaktør for fra 1912 frem til sin død i 1964. I 1911 ble han professor ved Sorbonne og overtok institusjonens psykologiske laboratorium.⁴ I perioden 1923 – 1951 var han i tillegg professor i sansenes fysiologi ved College de France, hvor han også ved innsettelsen stiftet forbundet Institut national d'orientation professionnelle (INOP), som i 1941 ble til L'Institut national d'étude du travail et d'orientation professionnelle. Han regnes som en av de viktigste grunnleggerne av den vitenskapelige psykologien i Frankrike, den som i stor grad var ansvarlig for å institusjonalisere og utvide fagets troverdighet i det franske universitetssystemet og samfunn.⁵ Piéron døde i 1964.

Materiale

Le problème physiologique du sommeil (1912, den trykte utgaven utkom i 1913) var Piérons doktorgradsavhandling som han forsvarte for graden *doctorat en science* ved Sorbonne i Paris. Avhandlingen var i stor grad basert på eksperimenter foretatt på laboratoriet for eksperimentell psykologi ved det nyopprettede asylet i Villejuif i perioden 1901 – 1912. Flere av resultatene fra disse eksperimentene ble i løpet av denne tidsperioden publisert i ulike tidsskrifter, der Piéron ofte samarbeidet med andre forskere. Selv om *Le problème* ble skrevet av Piéron alene, er arbeidet basert på forsøk og forskning han ofte utførte som en del av en gruppe på to eller flere, blant andre René Legendre, og Nicholas Vaschide (1873 – 1907), som jeg vil komme tilbake til senere.

Le problème er altså en avhandling i vitenskapelig psykolog og handler om søvn, om forutsetningene for søvn og om søvnens opphav og funksjon. Avhandlingen er, i tillegg til en introduksjon, inndelt i fire hoveddeler, hver med tilhørende underkapitler: Et forord, introduksjonen «La biologie du sommeil», første del «Les concomitants physiologiques du sommeil», annen del, «Le sommeil et les états analogues», tredje del «Le problème expérimental des facteurs du

³ Fraisse, Paul, «French Origins of the Psychology of Behaviour: The Contribution of Henri Piéron» s. 111 – 119 i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 1970, 111

⁴ Gottesman, Claude, *Henri Piéron and Nathaniel Kleitman, Two Major Figures of 20th Century Sleep Research*, (New York: Nova Biomedical, 2013), 4

⁵ Kroker, Kenton, *The Sleep of Others, and the Transformations of Sleep Research*, (Toronto: University of Toronto Press, 2007), 156

sommeil», fjerde del «Les théories du sommeil», og femte og avsluttende del, «L'état du problème physiologique du sommeil». I tillegg til omfattende historiografiske oversikter, biologiske diskusjoner og kritiske gjennomganger av tidligere og samtidige søvnteorier, inneholder den rapporter fra en serie eksperimenter, presentert hovedsakelig i tredje del av avhandlingen. Det mest sentrale av disse er eksperimenter utført på en rekke forsøkshunder med hensikt å finne sammenhengen mellom fysiske attributter, som vev eller kroppsvæsker, og behovet for søvn. Eksperimentene ble utført ved å nekte hundene søvn over lengre tid, for så å hente ut en rekke vevs- og væskeprøver. Disse ble så studert under mikroskop, og det ble også eksperimentert med å overføre substanser, som blod eller spinalvæske, fra en søvndeprivert til en uthvilt hund. Effektene dette hadde på den utvilte hunden, spesielt på søvn og søvnighet, ble målt og loggført. En av konklusjonene, som Piéron fremhever som det viktigste og mest interessante, var at det fantes en korrelasjon mellom et potensielt stoff i cerebrospinalvæsken, som av han gir navnet «hypnotoxine», og søvnbehovet hos friske hunder. Jeg vil senere gå nærmere inn på innholdet i avhandlingen, med nedslag i utvalgte passasjer, og se hvilke ulike kontekster den kan bli forstått innenfor.

I denne oppgaven er altså hensikten å undersøke *Le problème* som et kritisk arbeid og å se det i en kunnskap- og idéhistorisk kontekst. Jeg vil hevde at Piérons forskning er et talende eksempel på en form for kritisk arbeid som har til hensikt å tegne opp grenser for vitenskapen ved å ekskludere bestemte perspektiver og oppfatninger som forfatteren anser som uvitenskapelige. For å gjøre dette, har jeg valgt å undersøke andre tekster av Piéron og andre forfattere innen det samme fagfeltet, for å supplere de perspektivene som finnes i avhandlingen selv. Jeg vil derfor flere steder også benytte meg av slike relevante kilder i utlegningen av de ulike kontekstene *Le problème* kan leses innenfor. Hovedsakelig vil jeg begrense meg til tekster med vitenskapelig eller filosofisk innhold. Når jeg i andre og tredje kapittel tar for meg det bredere idéhistoriske bakteppet for Piérons avhandling vil jeg gjøre dette med utgangspunkt i Piérons lederartikkel i *L'année psychologique* fra 1912. Denne ble skrevet samme år som *Le problème* ble ferdigstilt. I motsetning til avhandlingen, er perspektivet denne lederartikkelen anlegger bredere. Her forsøker Piéron og tegne et generelt bilde av den vitenskapelige, eksperimentelle psykologiens forskningsstatus i Frankrike. Teksten er på denne måten nyttig, fordi den gir en indikasjon på hvordan Piéron posisjonerer seg ideologisk og hva han mener er psykologiens utfordringer. På denne måten egner den seg godt som et springbrett til gjennomgangen av de ideologiske skillelinjene som preger hans forestillinger og som preger innholdet i *Le problème*.

Tidligere forskning

De er blitt skrevet relativt lite om Piérons *Le problème physiologique du sommeil*. Den franske psykologen Claude Gottesmann har i boken *Henri Piéron and Nathaniel Kleitman, Two Major Figures of 20th Century Sleep Research* (2013) sammenliknet blant annet *Le problème* med søvnforskningen til den amerikanske psykologen Nathaniel Kleitman. Denne boken fokuserer i all hovedsak på Piérons forskningsmetodikk og forskningsresultater knyttet til søvnen spesifikt. Stoffet som presenteres er fokusert på biokjemi og nevrologi. Den kanadiske kulturhistorikeren Kenton Kroker skriver om Piéron i *The Sleep of Others and the Transformations of Sleep Research* (2007). Denne boken er en bred gjennomgang av søvnforskningens historie fra antikken til våre dager. Kroker omtaler her Piéron i sammenheng med en rekke andre søvnforskere, psykologer og filosofer i Europa på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Fokuset i boken er rettet mot hvordan søvnforskningen har gjennomgått en rekke forandringer opp gjennom tidene og hvordan den i løpet av 1900-tallet utkrystalliserte seg som et eget forskningsfelt. Selv om Piéron er omtalt, utgjør omtalen bare en liten del av en større fortelling, og selv om Kroker bruker materiale fra *Le problème*, går han ikke like detaljert inn i teksten som jeg vil gjøre her.

Mer generelt stoff om Piéron finnes i antologien *Henri Piéron (1881 – 1964) Psychologie, orientation et éducation* (2016) redigert av Laurent Gutierrez, Jérôme Martin og Régis Ouvrier-Bonnaz. Ingen av artiklene i denne antologien fokuserer spesifikt på *Le problème*, men nevner avhandlingen, gjerne i forbindelse med Piérons utdanning og tidlige forskning. Hovedsakelig fokuserer artiklene i antologien på Piérons forskning og akademiske karriere etter første verdenskrig frem mot hans død i 1964. Det vies også ofte plass til Piéron i generelle gjennomganger av fransk psykologis historie, for eksempel i Henriette Blochs *Histoire de la psychologie en France og La psychologie scientifique en France* (2006).

Denne oppgaven anlegger et nytt perspektiv på *Le problème*. Selv om avhandlingen er blitt omtalt i tidligere forskning, er det, så vidt jeg vet, ingen som har diskutert utfyllende de kontekstene rundt verket som jeg presenterer i denne oppgaven. Metoden jeg anvender har heller ikke tidligere blitt brukt på denne teksten. På denne måten vil min oppgave kunne tilby nye perspektiver på *Le problème*.

Teori og metode

Jeg vil i denne oppgaven la meg inspirere av og benytte termen «grensarbeid» (Boundary-work) slik den er definert av den amerikanske sosiologen Thomas F. Geiryn i en artikkel fra 1983, og senere utdypet i boken *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line* (1999).

I artikkelen definerer Gieryn grensearbeid som «ideological efforts by scientists to distinguish their work and its products from non-scientific intellectual activities.»⁶ Han hevder at denne metoden ikke må forveksles med mer normative innganger til vitenskap, da den tar utgangspunkt i forskeres *egne bestrebelse*r på å tegne opp grenser for hva de anser for å være vitenskapelig, framfor forsøk på teoretisk eller historiografisk å konstruere en positiv definisjon av hva som kan betraktes god vitenskap (som for eksempel August Comtes tre evolusjonsstadier for vitenskapen eller Karl Poppers falsifiseringsprinsipp).⁷ Med andre ord er termen «grensearbeid» ment å si noe om grep forskere selv foretar for å legitimere et bestemt syn på vitenskap, gjerne sitt eget, og å delegitimere et annet, som gjerne oppfattes som ideologisk og metodisk uforenelig med deres eget, altså å avgrense det diskursive området for autoritativ eller legitim vitenskap. *Grep* i denne sammenhengen kan forstås som *aktivitet*, forskning foretatt på bestemte områder, som gjerne nettopp er udefinerte eller omstridte. Det kan også forstås som *retoriske* virkemidler, hvor både *stil* og *innhold* kan være virkemidler ment å overbevise et publikum, smalt eller bredt, om et bestemt ideologisk syn på vitenskap er autoritativt eller ikke.⁸ *Hva sier forskere er vitenskap, hvordan sier de det, og på hvilken måte?* Ved å anvende grensearbeid-begrepet i en analyse av Piérons tekster er jeg dermed ikke ute etter å si noe om hvorvidt innholdet i hans forskning er vitenskapelig eller ikke, men heller vise hvordan Piéron forsøker å etablere autoritet på vegne av sin metode og sitt studiefelt, og hvem eller hva han, både eksplisitt og implisitt, anser for å være de største utfordrerne av denne autoriteten.

På et overordnet nivå handler dette om det Gieryn kaller *kulturell kartografi*.⁹ Grensearbeidsteorien hviler på en konstruktivistisk tanke om samfunnet, om verdier og om *epistemisk autoritet* – altså den epistemologiske forklaringsmodellen som har størst autoritet i et samfunn. Kartet over samfunnet, samfunnets sannheter og ontologiske sisteinstanser, enten disse er metafysiske eller materielle, og dets opptegnede grenser mellom ulike epistemiske felt, er i konstant forflytning. Gieryn påpeker at når det kommer til *vitenskapens epistemiske* autoritet eksisterer denne bare som en lokal, episodisk lov, i kontekst av et bredere kulturelt og historisk landskap.¹⁰ Vitenskapen *skapes* på denne måten *som autoritet* i den individuelle ytringen. Gieryn sammenligner det med et transaksjonsforhold:

⁶ Gieryn, Thomas F., «Boundary-work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists», s. 781 – 795 i *American Sociological Review*, vol. 48 (Desember), 1983, 782

⁷ Gieryn, «Boundary-work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists», 781

⁸ Gieryn, «Boundary-work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists», 782

⁹ Gieryn, Thomas F., *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, (Chigaco: University of Chigaco Press), 12

¹⁰ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 12

[...] the «epistemic authority of science» exists only in its local and episodic enactment as sellers proffer truth and buyers choose to use / believe, but this all happens within structural contexts of available resources, historical precedents, and routinized expectations that enable and constrain the contents of a map and its perceived utility or accuracy in the eyes of the users.¹¹

Betingelsene for *hva* som ytres og *hvordan* det ytres er på denne måten gitt av det omkringliggende kulturelle og historiske landskapet, som også betinger i hvor stor grad denne ytringen har ønsket effekt, nemlig å reforhandle grensene for vitenskapen. På denne måten er Gieryns teori en form for svak konstruktivisme, fordi det her foreligger en del forbehold med tanke på omkringliggende faktorer: En ytring er, som nevnt, en del av en øvrig kontekst, et epistemisk nettverk. Dette nettverket er i forflytning, men opererer med en intern logikk og struktur som bestemmer denne ytringens validitet og effekt. Den bestemmes også, slik Gieryn påpeker i sitatet over, av dens resepsjon: Ble den tatt på alvor, og bidro den til å flytte eller innskrenke grensene for vitenskapen? Dette bestemmes igjen av en autoritet som strengt tatt ligger utenfor det rent vitenskapelige diskursive feltet. En undersøkelse av dette blir et historiografisk og resepsjonshistorisk arbeid. Det jeg skal ta for meg i denne oppgaven er ikke resepsjonshistorien til *Le problème*, men hvordan Piérons grensearbeid arter seg i avhandlingen, og hvordan det peker bakover og ut mot samtiden – hvilke tradisjoner innholdet hviler på, hvilke tradisjoner det kritiserer, og hvilken historisk utvikling ligger til grunn for grensearbeidet.

Grensarbeidsteorien hviler i sin essens på en konflikttese: For at grensarbeid skal finne sted, må det foreligge en form for interessekonflikt på vitenskapens vegne. Noen, eller *noe*, må true en forestilling om hva vitenskap *er*, hvilken legitimitet og autoritet den *har* og skal ha, hva den inneholder, eller burde beskjeftige seg med, og kanskje også hvem som er best egnet til å benytte seg av den og forvalte dens sannhet. Hvilket innhold vitenskapen lades med hos en bestemt forsker i en bestemt tekst eller sammenheng, kan spores i tilfeller hvor det bedrives grensarbeid. I denne sammenhengen fungerer begrepet som det som i diskursanalysen, blant annet hos Laclau og Mouffe, omtales som et «flytende tegn» (*floating signifier*), et tegn hvis betydning ikke kan fastholdes.¹² Gieryn bruker ikke selv denne termen, men han berører den samme forestillingen når han hevder at «there are no fixed or general determinants of persuasive cultural cartography ('science' becomes the winners' map only after the dust has settled) – in part because of a 'cartographical regress' .»¹³

Gieryn trekker frem tre former for eller aspekter ved grensarbeid. Det kan ta form av *utvisning* (*expulsion*), definert ved en troverdighetskonkurranse mellom to rivaliserende instanser

¹¹ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 12

¹² Jf feks. Jørgensen, Marianne W. og Louise Phillips, *Diskursanalyse som teori og metode*, (Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1999), 9–71

¹³ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 17

som begge hevder at de er vitenskapelige. I denne sammenhengen dreier grensearbeidet seg om å plassere rivalen utenfor vitenskapens kulturelle legitimitetsfære, ved å sammenstille den med kategorier som pseudovitenskap, amatørvitenskap, uredelig eller uetterrettelig vitenskap og populærvitenskap.¹⁴ Gieryn påpeker at grensearbeidet i denne sammenhengen blir en form for sosial kontroll: «As the borders get placed and policed, 'scientists' learn where they may not roam without transgressing the boundaries of legitimacy, and 'science displays its ability to maintain monopoly over preferred norms of conduct.»¹⁵ I disse tilfellene står konflikten gjerne mellom ortodoks og heterodoks vitenskap som opererer innenfor det samme feltet, hvor begge tilslutter seg vitenskapens epistemiske autoritet, og vil nekte den andre tilgang til denne. Videre kan grensearbeid ta form av *ekspansjon (expantion)*. I disse sammenhengene handler det i større grad, som begrepet tilsier, om å utvide grensene for vitenskapen. Aktørene kan i slike situasjoner forfekte religiøse, etiske, politiske eller liknende idéer eller tenkesett de ønsker å inkorporere i det vitenskapelige domenet. De som står imot dette ønsker på sin side å beskytte vitenskapen fra disse idéene eller tenkesettene.¹⁶ Til sist kan grensearbeid være *beskyttelse av autonomi (protection of autonomy)*. Her er det ofte snakk om tilfeller hvor vitenskapen må beskytte seg fra utvendige instanser som ønsker å utnytte dens autoritet og symbolverdi. Et slikt tilfelle av grensearbeid vil kunne ta form av å bygge «interpretative murer», språklige eller metodiske barrierer som sikrer forskere privilegert tilgang til vitenskapelig autoritet.¹⁷

Jeg vil altså benytte meg av Gieryns begrepsapparatet i min lesning av Piérons avhandling. Ved å identifisere grensearbeid vil jeg kunne peke på relevante kontekster som preger teksten, både positivt og negativt. Jeg vil lese Piérons tekster som grensearbeid på to måter: Ved å ta utgangspunkt i bestemte passasjer hvor jeg mener at han foretar grensearbeid, og ved mer overordnet å betrakte *Le problème* som et grensearbeid i seg selv, et verk hvis siktemål er å tegne opp nye grenser for forståelsen av søvnen spesielt og for vitenskapen generelt. Førstnevnte metode er det som vil vies størst plass i teksten, sistnevnte vil i større grad belyse momenter jeg vil diskutere til slutt i det første kapittelet og i oppgavens konklusjon. Hovedsakelig vil jeg lese Piéron som en forsker som driver med *utvisning*, en som forsøker å etablere nye, og ifølge ham selv, mer legitime normer for vitenskapelig arbeid. Det er i denne sammenhengen relevant å komme med forholdsvis utførlige presentasjoner av både aktørene han ønsker å diskreditere og hvilke oppfatninger, mer generelt, han ønsker å kvitte seg med. Jeg vil også se selve grensearbeidet som en del av en lengre tradisjon innenfor den vitenskapelige psykologien i Frankrike fra

¹⁴ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 16

¹⁵ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 16

¹⁶ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 17

¹⁷ Gieryn, *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*, 17

midten av 1800-tallet frem til første verdenskrig. Den vitenskapelige psykologien presenterte seg som ny disiplin nettopp i opposisjon til andre metodiske paradigmer og autoriteter. Med andre ord er grensearbeidet en viktig del av denne disiplinens tilblivelseshistorie, en del av dens operasjonsmodus og retoriske stil, noe Piéron viderefører i sin avhandling.

Politikk og vitenskap – Historisk situasjon

Som nevnt er *Le problème* et arbeid i *vitenskapelig psykologi*. Dette innebærer at den umiddelbare nytteverdien, i form av praktisk anvendelse knyttet til behandlingen av bestemte eller generelle psykiske sykdomstilfeller, ikke nødvendigvis er det uttalte siktemålet med stoffet som blir presentert. Piéron arbeidet med avhandlingen under Albert Dastre (1844 – 1917) som var professor i generell fysiologi ved Sorbonne, spesialisert i blant annet biokjemiske undersøkelser av blod og kjent for sine vitenskapelige undersøkelser av diabetes. Veiledningen han fikk fra universitetet var dermed preget av et fokus på indremedisin og fysiologi, ikke bestemte sinnslidelser eller sykdomstilfeller. Men selv om *Le problème* ikke er et arbeid i anvendt eller klinisk psykologi, er det likevel ikke slik at praktiske formål ikke kan ha spilt inn i kunnskapsproduksjonen. Den franske psykologen Michel Huteau argumenterer i artikkelen «L'orientation professionnelle selon Henri Piéron, une utopie?» for at Piérons offentlige virke sett under ett kan betraktes som en form for vitenskapelig aktivisme hvis siktemål var å «bidra til å skape et rasjonelt og rettferdig samfunn» hvor hver og én «inntok en plass som korresponderte med deres nedarvede forutsetninger.»¹⁸ Huteau hevder at det eksisterer en påfallende diskrepans mellom Piérons rent vitenskapelige arbeid, som i stor grad bestrebet seg på empirisk etterprøvbarehet og tilsynelatende var uten politiske overtoner, og hans øvrige aktiviteter. Disse, mener Huteau, føyer seg inn i den generelle republikanske politiske positivismen som sto sterkt i de franske vitenskapelige kretsene under den tredje republikken. Mer spesifikt ble dette politisert i det eugeniske prosjektet til psykologen Eudouard Toulouse (1865 – 1947), omtalt som «biokratiet».¹⁹ Men kan ikke politiske tendenser som dette også finnes i Piérons vitenskapelige arbeid, om enn bare implisitt?

Et par eksempler kan illustrere hvordan vitenskap og politikk møttes i Frankrike på slutten av 1800-tallet og frem til første verdenskrig. Robert Fox argumenterer for at naturvitenskapene

¹⁸ Michel Huteau, «L'orientation professionnelle selon Henri Piéron, une utopie ?» i *Henri Piéron (1881 – 1964) Psychologie, orientation et éducation*, red. Laurent Gutierrez, Jérôme Martin og Régis Ouvrier-Bonnaz, (Toulouse: Octares Editions, 2016), 117

«En matière d'orientation professionnelle Piéron était porteur d'une utopie totalement déconnectée de son activité scientifique. Son objectif était de contribuer à la construction d'une société rationnelle et juste – la biocratie chère à Toulouse – où chacun occuperait une place correspondant à ses aptitudes héréditaires»

¹⁹ Huteau, Michel, *Psychologie, psychiatrie et société sous la troisième république: La biocratie d'Édouard Toulouse (1865-1947)*, (Paris: L'Harmattan, 2002), 49

spilte en avgjørende rolle i den offentlige, politiske diskursen i Frankrike på 1800-tallet, og at den på denne måten hadde påvirkningskraft også utenfor sitt bestemte, avgrensede område. Han hevder at naturvitenskapen på 1800-tallet på ulikt vis møtte motstand fra kirkelig og statlig hold og at det var først under den tredje republikken (1870 – 1940) at den virkelig fikk innpass i den statlige retorikken. Motivasjonen var en bekymring for at Frankrike hang etter andre mektige industrinasjoner, særlig Tyskland.²⁰ Dette er bekymringer Piéron også gir uttrykk for på vegne av psykologien. Blant annet beklager han seg tidlig på 1900-tallet over mangelen på psykologiske laboratorier i Frankrike sammenlignet med Tyskland.

Under påvirkning av den nasjonalistiske bølgen i Europa fra sent på 1800-tallet og frem til første verdenskrig ble også psykologien mobilisert til fordel for politiske siktemål. Teorier som knyttet sammen arvelighetsspørsmål, evolusjon og psykologi spilte en viktig rolle i nasjonalbyggingsprosjekter, også i Frankrike. Å kunne vitenskapelig bestemme et folks nasjonale egenart, opphav og psykologiske karaktertrekk var viktige elementer i de europeiske nasjonalstatenes politiske og kulturelle posisjonering i forhold til hverandre. Samtidig ga dette seg innenrikspolitiske utslag, blant annet i form av en ny interesse for den generelle «folkehelsen». Laura Otis tar for seg en av de mest særpregede utslagene av sammenblandingen av evolusjonære-, arvelighetsmessige- og psykologiske teorier på sent 1800-tall og tidlig 1900-tall, nemlig forestillingen om *organisk minne*. Denne teorien var i omløp i mange europeiske intellektuelle kretser og gikk ut på at *minnet* ikke kunne frakobles *materien* og at det materielle minnet var, i tråd med Lamarcks prinsipper, *arvelig*. Kroppen bar med seg sine forfedres hukommelse. Den nasjonale historien var på denne måten nedfelt i selve materien.²¹ En av de viktigste eksponentene for teorien i Frankrike var Théodule Ribot (1839 – 1916), som av mange ansees som grunnleggeren av den vitenskapelige psykologien i landet. Henri Piéron skrev også en bok om minnet i 1910, *L'Évolution de la mémoire*, hvor han i stor grad tok utgangspunkt i Ribots teorier. Forestillingen om et organisk minne var ikke nødvendigvis politisk i sitt vesen, men hadde likevel politiske overtoner knyttet til ønsket om å inkorporere nasjonalstaten i innbyggernes kropp. Dette er noen eksempler på hvordan vitenskapelige teorier knyttet til forholdet mellom kropp og bevissthet kunne ha politiske overtoner på denne tiden, og hvordan den vitenskapelige psykologiens praksis kan undersøkes som en del av mer overgripende, ideologiske forestillinger og knyttet til samfunnet.

²⁰ Fox, Robert, *The Savant and the State: Science and Cultural Politics in Nineteenth-Century France*, (Baltimore: John Hopkins University Press, 2012), 275

²¹ Otis, Laura, *Organic Memory: History and the Body in the Late Nineteenth & Early Twentieth Centuries*, (London: University of Nebraska Press, 1994), 5

Videre kan det være verdt å merke seg det generelle kulturelle klimaet som dominerte perioden som strekker seg fra Frankrikes tap av den fransk-prøyssiske krig i 1871, og området Alsace-Lorraine ble annektert av det nylig samlede Tyske rike, til starten av det tyvende århundre. Denne omtales gjerne, og ble også omtalt i samtiden, som *fin de siècle*, århundrets ende, og karakteriseres av et utbredt kulturelt ubehag, pessimisme og nervøsitet knyttet til fremtiden. Historikeren Eugen Weber beskriver hvordan dommedagsforestillinger, teorier om kulturell og biologisk degenerasjon og perversjon, samt anklager om moralsk forfall, hedonisme og satanisme florerte og preget mentaliteten i byene. Samfunnsinstitusjonene sang tilsynelatende på siste vers. Den gamle verden med sine tradisjonelle verdier og levesett var truet, ikke bare av industrisamfunnets fremvekst, men også av *dekadente*, intellektuelle, kunstnere og kulturpersonligheter som tilsynelatende forkastet samfunnets normer til fordel for en utsvevende og hedonistisk livsstil.²² Det er kanskje derfor ikke så rart at nettopp vitenskapene som undersøkte menneskelig adferd og tanker, som psykologien, fikk en stadig mer prominent plass i offentligheten og i det franske akademia. Psykologiske undersøkelser av adferd og intelligens inngikk også i den Tredje republikkens rasjonaliseringsprosesser. Ønsket om å etablere et fredelig, stabilt og rasjonelt samfunn var derfor nok ikke bare motivert av en konkurranse med Tyskland og de andre Europeiske nasjonene, men også nære, nasjonale forhold. Det nittende århundrets mange opptøyer og revolusjoner, hvor volden under Pariserkommunen i 1871 var det mest eklatante eksempelet før 1914, var en advarsel om hvordan det kunne gå dersom samfunnsstrukturene brøt sammen.²³

Positivism

Piéron omtales i flere sammenhenger i sekundærlitteraturen som nettopp *positivist* og knyttes til denne tradisjonen.²⁴ Det er derfor hensiktsmessig kort å diskutere termen *positivisme*. Termen er ment å dekke en filosofisk og vitenskapelig tradisjon i generell forstand og en epistemologisk doktrine i streng forstand. I en fransk kontekst er det mest hensiktsmessig å se positivismen, slik den ble forstått i Piérons samtid, som en et tenkesett i tradisjon etter den franske filosofen August Comte (1798 – 1857), som redegjorde for den, blant annet i verket *Discours sur l'esprit positive* (1844).²⁵

I denne oppgaven vil jeg anvende begrepet positivisme i en ganske bred forstand. Det er her ment å peke på noen grunnholdninger, som til dels kan spores tilbake til blant annet Comte:

²² Weber, Eugen, *Paris: Fin de Siècle*, (Cambridge: Harvard University Press, 1986), 9-10

²³ Brower, M. Brady, *Unruly Spirits: The Science of Psychic Phenomena in Modern France*, (Chicago: University of Illinois Press, 2010), xxi

²⁴ Jf. Feks. Baker, *The Oxford Handbook of the History of Psychology: Global Perspectives*, 240, og Bloch, Henriette, *La psychologie scientifique en France*, (Paris: Armand Colin, 2006), 60

²⁵ Turner, Jonathan H, «The Origins of Positivism: The Contributions of August Comte and Herbert Spencer» s. 30 – 42, i *Handbook of Social Theory*, (red. George Ritzer & Barry Smart), (London: Sage), 32

Troen på at *den empiriske vitenskapen*, som ofte er synonym med naturvitenskapene, er det beste redskapet til å forstå verden og mennesket, troen på at den vitenskapelige metode kan anvendes for å forstå *alle* aspekter av virkeligheten, en negativ holdning til tradisjonell religion og *metafysikk*, altså en virkelighet som overskrider det sanselige, samt troen på at vitenskapen kan *endre samfunnet til det bedre* dersom det blir implementert i alle samfunnslag.²⁶ Hvor sterke eller uttalte disse holdningene er hos de ulike aktørene som kaller seg selv eller *blir kalt* positivister varierer, men disse grunnholdningene er i de fleste sammenhengene til stede.

2. *Le problème physiologique du sommeil*: Søvnens forstått eksperimentelt

Jeg vil i dette kapitlet undersøke det vitenskapelige innholdet i *Le problème physiologique du sommeil* og hvordan Piéron posisjonerer seg i forhold til det jeg har valgt å omtale som *positive* kontekster, samt hvordan han argumenterer for sitt syn på søvn.

Biologi, evolusjon og fysiologi

Den franske psykologen Paul Fraisse (1911 – 1996) skriver i boken han utga med kollegaene Jean Piaget (1896 – 1980) og Maurice Reuchlin (1920 – 2015), *Experimental Psychology: its scope and method (Traité de psychologie expérimentale I: Histoire et méthode)* (1968), at Piéron iverksetter det som omtales som en ‘behavioristisk revolusjon’ i den eksperimentelle psykologien.²⁷ De setter hans tenkning i sammenheng med den amerikanske psykologen John B. Watson (1878 – 1958), som ofte omtales som adferdspsykologiens grunnlegger, markert ved utgivelsen av artikkelen «Psychology as the behaviourists views it» i tidsskriftet *Psychological Review* våren 1913. Fraisse viser til hvordan Piéron, uavhengig av Watsons tekster, formulerte mange av de samme grunnleggende prinsippene i et foredrag han holdt i 1908, titulert *L'évolution du psychisme*. Her hevder Piéron at psykologien, dersom den skal kunne differensieres fra eller komplimentere fysiologien, må studere adferd, *le comportement*.²⁸ Som vi skal vende tilbake til, kan dette knyttes til Piéron og hans kollegers motstand mot spiritualismens introspeksjon. Som Piéron skriver i «Le domaine psychologique» i 1912 har den eksperimentelle psykologien ikke bruk for introspeksjonen. At han også definerer psykologien som undersøkelsen av *adferd alene* betyr at hans posisjon er enda mer radikal; selve *bevisstheten* er ingen nødvendig faktor for psykologien. Det vitenskapelige er strengt observasjonelt, det er gjennom studiet av det ytre og det materielle man kan avdekke psykologiske sannheter.

²⁶ Turner, «The Origins of Positivism: The Contributions of August Comte and Herbert Spencer», 32

²⁷ Fraisse, Paul, Jean Piaget og Maurice Reuchlin, *Experimental Psychology: its scope and method*, Oversatt av Judith Chambers, (London: Routledge, 1968), 56

²⁸ Fraisse, Piaget og Reuchlin, *Experimental Psychology: its scope and method*, 56

Siden et viktig aspekt ved adferdspsykologien, både i Frankrike og ellers i Europa og i USA, var en avstandstagning fra introspeksjonen som kilde til sikker, psykologisk kunnskap økte interessen for å bruke dyr i psykologiske eksperimenter. Piéron hadde i 1907 tilsluttet seg den sveitsiske psykologen Édouard Claparèdes (1873 – 1940) forestilling om at i undersøkelsen av dyrs psykologi ikke var nødt til å ta hensyn til nærværet eller fraværet av bevissthet. Hvorvidt dyret kunne tenke, var fullstendig irrelevant for undersøkelsen og for psykologien som helhet. Og dette gjaldt også mennesket: Bevisstheten var på mange måter utdefinert fra psykologiens interessefelt, og tilbake sto bare adferden.²⁹ Piérons bruk av dyr, spesifikt hunder, i eksperimenter er da også en viktig del av den forskningen som *Le problème* baseres på.

Første kapittel i *Le problème* bærer tittelen «La Biologie du sommeil» og presenterer først spørsmålet om hvorvidt søvn forekommer hos laverestående organismer. Sover planter, sover insekter? I så fall, hvilken funksjon kan søvnen ha for disse organismene? Og hvordan forekommer søvnen hos høyerestående organismer, hos fugler og pattedyr? Ved å stille slike spørsmål skriver Piéron seg inn i en evolusjonsteoretisk diskurs som i hans samtid for alvor hadde begynt å få fotfeste i Frankrikes vitenskapelige institusjoner. Riktignok var miljøene som befattet seg med utviklingslæren preget av en rekke uenigheter, hvor særlig forholdet mellom Darwin og Lamarcks teorier var mye debattert. Piéron kjente både Félix le Dantec (1869 – 1917) og Alfred Girard (1837 – 1910), begge innflytelsesrike ny-Lamarckister og venner av Piérons far.³⁰ I innledningen til avhandlingen takker Piéron nettopp Girard for hans innspill og kommentarer til kapitlet om søvnens biologi.³¹ Henriette Bloch skriver i *La psychologie scientifique en France* (2006) at Girards påvirkning på Piéron leder til at han, sammen med «oppdageren» av dyrepsykologien, Alfred Boutan,³² blir en av de første eksponentene for eksperimentell evolusjonærpsykologi i Europa.³³

Avslutningsvis oppsummeres de om lag 35 sidene brukt til spørsmål knyttet til søvnens biologi i kapitlet «L'évolution des états de sommeil». Her skriver Piéron at søvnen, forstått som en «fullstendig undertrykkelse av sensori-motorikken», altså ferdigheter som krever koordinasjon mellom sanser og motorikk, ikke alltid kan betraktes som en absolutt nødvendighet: Senso-

²⁹ Thomas, Marion, «Are Animals Just Noisy Machines?: Louis Boutan and the Co-Invention of Animal and Child Psychology in the French Third Republic» s. 425 – 460 i *Journal of the History of Biology*, Vol. 38, Nummer 3 (Høst, 2005), 434

Piéron slutter seg til dette perspektivet når han i artikkelen «Le domaine psychologique» i *L'Année psychologique* 1912 på side 8 skriver: «Nous étudions le comportement des êtres vis-à-vis du milieu, et ce comportement comprend, entre autres, les phénomènes verbaux, le langage, si souple, si commode. Cette étude est essentiellement la tâche – toute objective – de la psychologie scientifique.»

³⁰ Baker, *The Oxford Handbook of the History of Psychology*, 240

³¹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, (Paris: Masson, 1913), vi

³² Thomas, «Are Animals Just Noisy Machines?: Louis Boutan and the Co-Invention of Animal and Child Psychology in the French Third Republic», 429

³³ Bloch, *La psychologie scientifique en France*, 36-37

ri-motorisk aktivitet forekommer i mange tilfeller hos sovende organismer.³⁴ Det er tilnærmet umulig å påvise noe som kan kalles søvn hos planter, skriver han, og derfor vanskelig å trekke analogier til høyerestående dyr. Derimot kan det påvises distinkte søvntilstander hos insekter, men å separere disse fra andre liknende tilstander, for eksempel immobilitet knyttet til lys- og mørkeforhold, byr på problemer.³⁵ Miljømessige forhold spiller også inn på søvnen hos laverestående virveldyr, som for eksempel fisk, hvor søvnen heller ikke synes å forekomme som en absolutt nødvendighet, men er påvirket av klimatiske sykluser, som forandring i lysforhold og temperatur. Her påpeker Piéron at mennesker nord for polarsirkelen synes å sove lenger enn mennesker på sørligere breddegrader.³⁶ Sesongbasert søvn, som varierer med klimatiske forhold, er ikke en søvn som kan forstås som absolutt nødvendig, fordi man kan berøve en organisme denne søvnen uten at dette får livstruende konsekvenser. Berøver man derimot en organisme den daglige søvnen, kan dette vise seg over lengre tid å være livstruende.³⁷ Daglig og nødvendig søvn synes å forekomme i korrelasjon med avanserte sensori-motoriske egenskaper hos en organisme. En høyere grad av sensori-motorisk kompleksitet, skriver Piéron, synes også å innebære en høyere grad av kompleksitet knyttet til søvnfunksjonen, og samtidig en større avhengighet av den. En høy kompleksitetsgrad svekker også motstanden mot søvnløshet.³⁸

Dette kapittelet er ikke langt og fremstår hovedsakelig som en summarisk gjennomgang basert på forskningslitteratur. Men det røper et bestemt perspektiv og en rekke grunnantagelser for avhandlingen som leseren må være kjent med. I store deler av 1800-tallet var søvnen i all hovedsak et forskningsobjekt for fysiologer og neurologer. For fysiologene var det vanlig å betrakte på søvnen som konsekvens av en utslitt kropp. Både nevrologene og fysiologene forsto den som en rent *passiv* tilstand. Kroker skriver at den på denne måten ikke ble forstått som et biologisk objekt i og med at søvnen ikke ble forslått som en *aktiv*, organisk prosess. Det var også særs uvanlig å tilskrive den noen form for *funksjon*.³⁹ Selv om det ble foretatt mye forskning på drømmer, ble drømmene som regel forstått som noe separat fra søvnen, som hallusinatoriske opplevelser som ikke var avhengige av noen form for korresponderende fysiologisk tilstand.⁴⁰

Dette synet begynte imidlertid å endre seg frem mot 1900-tallet. Det ble nå vanligere å inkorporere en evolusjonsteoretisk forståelse i søvnforskningen, hvor Claparède er en av de første eksemplene på dette i Frankrike.⁴¹ Kroker hevder at den funksjonalistiske forståelse av søvnen

³⁴ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 35

³⁵ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 35-36

³⁶ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 36

³⁷ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 36

³⁸ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 37

³⁹ Kroker, *The Sleep of Others*, 145

⁴⁰ Kroker, *The Sleep of Others*, 145

⁴¹ Kroker, *The Sleep of Others*, 147

begynte i Frankrike. Dette medførte at det ble vanligere å diskutere søvnen med utgangspunkt i dens evolusjonære funksjon, og Piérons kapittel om søvnens biologi viser hvordan han tilslutter seg denne forståelsen.

Kroker hevder videre at Piéron er den første som gjennom sine undersøkelser forsøkte å konstruere søvnen som et uavhengig forskningsobjekt.⁴² Kriteriet for hva som kan defineres som et uavhengig forskningsobjekt er for Kroker i denne sammenhengen tett forbundet med de biologiske og evolusjonære forklaringene Piéron drar veksel på i *Le problème*. Søvnen får hos Piéron sin egen, bestemte naturhistorie og sin egen biologiske genealogi.⁴³ Her er det altså snakk om bestemte former for kunnskap som gjør det mulig for Piéron å ramme inn og avgrense søvnen på en bestemt måte. Felles for dem er at de er materialistiske, og baserer seg på utvendige målbare kriterier knyttet til kroppen. Som nevnt var Piéron også opptatt av utvendighet når det kom til studiet av mennesker. Psykologien skulle, ifølge ham være begrenset til studiet av adferd.

Auto-intoxication og patologiske avvik

Le problèmes andre del, «Le sommeil et les états analogues», dreier seg om tilstander som på forskjellige måter tangerer søvn. Han diskuterer disse tilstandene både hos mennesker og dyr. Selv om mennesker og dyr ofte henvises til separate kapitler eller avsnitt – som oftest fordi forskningslitteraturen Piéron her baserer seg på forholder seg til enten menneskelige eller animalske forsøksobjekter – er det grunn til å tro at han ønsker å påvise koblinger mellom disse to. Ved å etablere et analogisk forhold mellom alle organismers søvnmønstre legitimerer han valget om å foreta sine egne eksperimenter på dyr. Videre tjener denne delen av boken også til å etablere et annet viktig konsept, nemlig forholdet mellom søvn og den «autointoksikerende» mekanisme.

«De toksiske substansene som virker inn på organismen kommer ikke alle fra utsiden, og vi kan nesten si at kroppen i virkeligheten er et laboratorium – nesten en giftfabrikk.»⁴⁴ Slik åpner Piéron kapittelet om «autointoksikasjon». Forestillingen om at ulike toksiske substanser kommer fra innsiden av kroppen, kom til å spille en avgjørende rolle i de eksperimentene store deler av *Le problème* er basert på og for konklusjonene Piéron trekker basert på den informasjonen han samlet inn. Det slående i dette er hvordan han sammenlikner kroppen med laboratoriet, hans egen foretrukne arbeidsplass. I likhet med laboratoriet, eller den industrielle fabrikk, er krop-

⁴² Kroker, *The Sleep of Others*, 171

⁴³ Kroker, *The Sleep of Others*, 171

⁴⁴ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 179: «Les substances toxiques qui agissent sur l'organisme ne viennent pas toutes du dehors, et on a pu dire que le corps était un véritable laboratoire – presque une usine – de poisons.» (Min oversettelse)

pens indre organisert rasjonelt, nærmest etter en form for samlebandsprinsipp. Som vi skal se arbeidet Édouard Toulouse, Piérons sjef ved Villjeuf, for et samfunn organisert etter vitenskapelige prinsipper, i ytterste konsekvens et samfunn organisert etter eugeniske klassifikasjonskriterier, noe som innebærer en tro på at mennesket, og menneskets indre sjelsliv, også er strukturert etter rasjonelle prinsipper.

Det er ikke hensiktsmessig i denne sammenhengen å gi noe annet enn en oversiktspreget utlegning av det Piéron diskuterer i tilknytning til autointoksikasjon. Han går igjennom en rekke tilstander beslektet med søvn, som han mener det finnes vitenskapelig belegg for å hevde skyldes en form for indre, toksikologisk årsak. Dette inkluderer komatøse tilstander, som for eksempel diabeteskoma og koma forårsaket av infeksjoner. Han vier litt plass til faglige diskusjoner knyttet til dette, hvor han gjengir diskusjoner mellom forskere på feltene, og går deretter videre til å drøfte komatøse tilstander i sin alminnelighet.⁴⁵ Slik jeg ser det tjener denne delen to funksjoner: Det skal etablere autointoksikasjonen som et fenomen som finner støtte i faglitteraturen og samtidig gi en gjennomgang av patologiske avvik som tangerer søvn, men som ikke helt kan betegnes som normal søvn. Avhandlingens formål er, slik Piéron påpeker i forordet, å spore årsakene til nettopp normal søvn. Å gjennomgå avvikstilfeller med henblikk på å utdefinere dem, fungerer på denne måten som et springbrett inn i en mulig definisjon av normalsøvnen.

Piéron følger dette mønsteret når han i påfølgende kapitler utdefinerer avvikstilfeller. Han vier plass til diskusjonen av ulike former for narkolepsi, letargier og «døsigheter». Her drøfter han blant annet den medisinske litteraturen om høydesyke og varig kuldeeksponeringers innvirkning på søvnbehovet. Han diskuterer også høydesyke i sammenheng med oksygen- og karbonmetningen i blodet til mennesker som befinner seg høyt over havet. Felles for de tilstandene han her karakteriserer, er at han argumenterer for at det i de fleste tilfeller i forskningslitteraturen foreligger en hypotese som autointoksikasjon.⁴⁶

Videre vier han to kapitler til diskusjon knyttet til «fremprovoserte søvntilstander»: narkose og hypnose. Disse definerer han som fremprovosert ved hjelp av å injisere kjemiske substanser. Han opererer på denne måten med en kjemisk-medisinsk forståelse av hypnose.⁴⁷ Forskjellen mellom anestesi og hypnose, påpeker han, er at marginen mellom en «håndterbar» og en dødelig dose er langt mindre ved bruk av hypnotika enn anestetiske midler.⁴⁸ Oppvåkingsmønsteret hos pasienter er også forskjellige basert på hvorvidt de er utsatt for hypnotiske eller anestetiske stoffer.

⁴⁵ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 186-195

⁴⁶ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 207

⁴⁷ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 208

⁴⁸ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 209

Først senere i teksten diskuterer han den fremprovoserte, ikke-kjemiske hypnosen, gjort berømt i Frankrike av psykologen Jean-Martin Charcot (1825 – 1893). Piéron konkluderer her med at det ikke finnes tilstrekkelig vitenskapelig belegg for å hevde at det eksisterer noe slikt som ekte søvn fremprovosert av hypnose. Inhibisjonsmekanismen hos pasienter utsatt for hypnose er for svak. For mange sensori-motoriske ferdigheter synes å være intakte under hypnosen, da særlig i det siste stadiet av Charcot og hans elevs firedelte skjema: En såkalt somnambulisk tilstand, preget av en ekstrem sensitivitet for ytre inntrykk.⁴⁹

Piéron avslutter *Le problèmes* andre del med en oppsummering. Her hevder han at, enda det finnes likheter mellom de tilstandene han har beskrevet i de foregående kapitlene, kan det ikke utledes noen definitive, avgrensede kategorier. Å separere disse tilstandene fra normal søvn synes også å by på en utfordring, tatt i betraktning at de i mange tilfeller likner både i forløp og i patologisk utslag, i form av en begrensning av sensori-motorikken.⁵⁰

Når Piéron gjennomgår ulike avviksfenomener, for å så redegjøre for hvorfor han utdefinerer dem fra normalitetskategorien han er ute etter å etablere, kan det *likne* på grensearbeid. For er det ikke nettopp grensene for normalsøvnen han her er i ferd med å forhandle, ved å blant annet *utvise* bestemte forestillinger? Å hevde at dette er grensearbeid ville imidlertid være å tøyе Gieryns begrep i kanskje noe for stor grad, for definisjonen fordrer at det handler om en konflikt knyttet til spørsmålet om *hva som er vitenskapelig eller ikke*. Slik jeg ser det, trekker ikke Piéron den vitenskapelige legitimiteten til litteraturen han gjennomgår i tvil. Når han diskuterer forskjellige forskeres synspunkter opp mot hverandre, om normalitet versus avvik, foregår grensedragningene han foretar også *innenfor* vitenskapens grenser. Det er med andre ord en annen form for grenseforhandling han bedriver her, en som ikke nødvendigvis kan omtales som grensearbeid hvis man benytter seg av Gieryns definisjon.

Eksperimenter: Søvnløse hunder og «hypnotoxine»

Piéron skriver innledningsvis i delen «Le problème expérimental des facteurs du sommeil» at det er mulig å se for seg mange ulike metoder for å studere søvn. Det er i første omgang mulig å undersøke under hvilke omstendigheter man kan fremprovosere søvnen, for så å foreta analyser av dens opphav. Dette er blitt forsøkt før, men problemet har alltid vært at antallet faktorer i spill har vært så stort at det har vært vanskelig å skille dem fra hverandre under analyse.⁵¹ En annen metode ville være å undersøke den daglige søvnen, slik den forekommer uprovosert, og

⁴⁹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 235

⁵⁰ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 247

⁵¹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 253

analysere de fysiologiske forholdene som oppstår i denne prosessen.⁵² Dette byr også på problemer siden normalsøvnen oppstår innenfor rammene av dagliglivet, noe som ikke gjør den til et egnet studieobjekt i en eksperimentell, fysiologisk sammenheng. Hvordan kan man løse dette problemet?

Det er, skriver Piéron, et velkjent faktum at man på et tidspunkt ikke lenger kan motstå søvnen. Dette bekreftes blant annet hos «Orientalerne», skriver han, som utsetter mennesker for søvntortur der offeret holdes våken over lange perioder, ofte med døden til følge.⁵³ Insomnia synes å være løsningen på problemene knyttet til eksperimenter, hevder Piéron: Der den daglige normalsøvnen er for sammensatt, for «uren», vil en tilstand av naturlig søvnløshet eskalere søvnmekanismen hos et forsøksdyr, og det vil ved hjelp av fysiologiske målinger og prøvetaking være mulig å undersøke normalsøvnens opphav.⁵⁴ Det vil likefullt være avgjørende å foreta målingene på riktig tidspunkt. Ved en for lang utsettelse av søvnen vil et forsøksdyr gli inn i koma og i siste instans dø og den naturlige søvntilstanden vil dermed stå i fare for å oppheves. Den beste måten å undersøke normalsøvnen på, konkluderer han, er gjennom bruken av fremtvunget søvnløshet, eksperimentell insomnia, og det er denne metoden som danner grunnlaget for dataene som blir presentert i *Le problème*.

Piéron foretar sine eksperimenter på hunder som han holder våkne i lengre perioder ved å lenke dem fast på en måte som tvinger dem til å bli stående oppreist. Man kan spørre seg om hvorfor han velger å anvende nettopp hunder. Det er trolig flere svar på dette, men det enkleste kan være at hunder er lette å trene og dermed lette og håndtere og, tatt sin nære relasjon til mennesket i betraktning, relativt enkle å lese.⁵⁵ Videre kan det også forklares med at det her forelå en fagtradisjon, for Piéron var ikke den første som anvender hunder i eksperimenter med tvungen søvnløshet. Den russiske forskeren Maria Michailovna Manaseina (1843 – 1903), kjent i Frankrike som Marie De Manacéine, hadde i 1894 presentert en studie for den internasjonale medisinske kongressen i Roma hvor hun påviste at for dyr var søvnløshet mer fatalt over kortere tid enn sult. Disse konklusjonene trakk hun på bakgrunn av et eksperiment foretatt med ti valper.⁵⁶ Inspirert av Manaseinas studie publiserte en italiensk forsker Lamberto Daddi i 1889 en histopatologisk analyse av tre hundehjerner, to utsatt for både sult og søvnerøvelse, én utelukkende for insomnia, hvor han konkluderte at det forekom forandringer i hundenes nervesystem

⁵² Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 253

⁵³ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 255

⁵⁴ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 254

⁵⁵ Henriette Bloch skriver i *La psychologie scientifique en France* at forsøkene som ble beskrevet i *Le problème physiologique du sommeil* utløste en debatt knyttet til bruken av dyr i vitenskapelige eksperimenter, kanskje særlig fordi det var nettopp hunder, et vanlig kjæledyr, Piéron brukte i sine eksperimenter. Bloch, Henriette, *La psychologie scientifique en France*, 61

⁵⁶ Bentivoglio, Maria og Gigliola Grassi-Zucconi, «The Pioneering Experimental Studies on Sleep Deprivation» s. 570 – 576 i *Sleep* 7 (20), (1997), 571

som syntes å være forårsaket primært av søvnløshet.⁵⁷ Piéron refererer til både Manaseina og Daddi ved flere anledninger,⁵⁸ i tillegg til en rekke andre forskere som har foretatt beslektede eksperimenter, ofte på hunder. Valget av hunder i eksperimentene kan derfor ha blitt gjort fordi det var enklere å sammenlikne resultatene med disse forskernes studier. Videre finnes det også forskningsmessig presedens for å gjennomføre histopatologiske undersøkelser av hundenes hjerne. Forskjellen mellom Piéron, Manaseina og Daddi er imidlertid at Piéron er ute etter å etablere faktorene for *normalsøvn*, mens de sistnevnte bedrev eksperimenter som i større grad befattet seg med *insomnia* og dens virkninger på kroppen – altså søvnen knyttet til et bestemt problem. Søvnløsheten brukes av Piéron som et virkemiddel, en metode for å *forsterke* den normale søvnevirkningen, og for å bedre kunne isolere den. Ønsket om å isolere normalsøvnen forklarer videre valget om å holde hundene fastlenket: Fordi de ikke kan bevege seg, eliminerer han muskulær utmattelse som en fremtredende faktor, og kommer på denne måten nærmere den søvnen som oppstår normalt og uten ytre påvirkning.

Piérons eksperimenter er nøye dokumentert i avhandlingen. Både i tabeller, hvor blant annet dyrenes søvn, reaksjon på injiseringer med ulike stoffer, temperaturforandringer, motoriske ferdigheter før og etter injisering, er dokumentert gjennom før- og etter-fotografier ved injisering: han har også detaljerte gjennomganger og histopatologiske undersøkelser ulike dyr, sp, opptar omtrent 70 sider.⁵⁹ Det er ikke hensiktsmessig i denne sammenhengen å gå videre inn i stoffet som beskrives her. Det avgjørende er hvilke konklusjoner Piéron trekker på bakgrunn av disse eksperimentene.

«Det eksperimentelle problemet som vi har hatt er det følgende,» skriver Piéron, «hva skjer under ubrutt søvnberøvelse, og som kan forklare det økte behovet for søvn og til slutt den uovervinnelige trangten til søvn som griper dyr?».⁶⁰ Svaret synes å ligge i hjernen. «Vi har vist,» skriver Piéron tidligere, «at langvarig søvnløshet frembringer, særlig i blodet og i cerebrospinalvæsken hos det søvnberøvede [forsøks]dyret, en bestemt toksikologisk egenskap.»⁶¹

Ved å foreta en rekke histopatologiske og biokjemiske undersøkelser på forsøkshundene kom Piéron frem til hypotesen om en kjemisk substans som i løpet av lengre perioder med søvnløshet utviklet seg i dyrenes hjernevæske. Ved å hente ut hjernevæske fra et søvndeprivert dyr, for å så blande den ut i ulike løsninger og deretter injisere disse løsningene i uthvilte dyr, kunne han

⁵⁷ Bentivoglio og Grassi-Zucconi, «The Pioneering Experimental Studies on Sleep Deprivation», 573

⁵⁸ Se f.eks s. 261, 46, 262 og 263 i *Le problème physiologique du sommeil*

⁵⁹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 253 – 324

⁶⁰ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 362: «Le problème expérimental que nous nous étions posé était le suivant : Que se passe-t-il, au cours de la privation continue de sommeil, qui puisse expliquer l'accroissement du besoin de dormir, et finalement le sommeil invincible qui s'empare des animaux» (Min oversettelse)

⁶¹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 325: «Nous venons de montrer que l'insomnie prolongée entraînait l'apparition, révélabable en particulier dans le sang et dans le liquide céphalo-rachidien de l'animal insomniaque, d'une propriété toxique particulière.» (Min oversettelse)

observere en rekke elektriske utløsninger i dyrenes hjerne, og ved obduksjon observere en rekke forandringer i hjernens cellestruktur.⁶² Og kanskje viktigere: Dyrene injisert med stoffet påviste, i flere sammenhenger, et tydelig og uoverkommelig søvnbehov. Disse to faktorene gjør det mulig for Piéron å etablere et forhold mellom hjernen, en autointoksikerende mekanisme, og søvnen: «Denne doble likheten i det uimotståelige søvnbehovet og forandringene i frontallappene, gjør det mulig å hevde at langvarig søvnberøvelse fører til utviklingen av en autointoksikasjon knyttet til en hypnotoksisk egenskap som produserer et uovervinnelig søvnbehov og hjerneforandringer hos de søvnløse dyrene.»⁶³

Piérons eksperimentelle tilnærmingen til søvnen hadde altså avstedkommet resultater. Selv om han tar en rekke forbehold når det kommer til eksistensen av denne væsken, og omtaler dette som en hypotese, er det ingen tvil om at forskningen hadde, slik han så det, brakt vitenskapen nærmere en forståelse av normalsøvnen. Han hadde etablert en mulig korrelasjon mellom hjernen og normalsøvnen. Han hadde gjort dette ved å ta utgangspunkt biologiske, kjemiske og fysiologiske teorier og foretatt eksperimentene på bakgrunn av denne tidligere forskningen. Viktigst i denne sammenhengen er det at han gjorde dette *uten* å henfalle til noen form for introspeksjon, og uten, slik han selv så det, med henvisning til noen form for metafysikk. Gjennom eksperimenter og observasjon hadde han kommet med det han selv må ha betraktet som nærmest en komplett vitenskapelig forklaring på fenomenet søvn.

3. Introspeksjon: Den vitenskapelige psykologien som grensearbeid

Som reaksjon på den subjektive psykologien til filosofer som ville etablere lover gjennom ufullstendige og ofte feilaktige observasjoner av seg selv, anså vi det som nødvendig i utgangspunktet under eksperimentell forskning å neglisjere fullstendig disse inntrykkene fra subjektene: Det er nødvendig å vende tilbake til en mer upartisk holdning [...] *Introspeksjonen* er ingen generell nødvendighet og fremfor alt er den heller ikke nødvendig for å forstå det man studerer.⁶⁴

Dette skriver Piéron i lederartikkelen «Le domaine psychologique» i *L'année psychologique* i 1912. Det samme året hadde han overtatt redaktørposten fra Binet, som hadde opprettet tidskriftet i 1894, og stillingen ga ham rollen som leder for ett av Frankrikes mest innflytelsesrike

⁶² Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 362

⁶³ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 364: «Cette double similitude, dans le besoin irrésistible de sommeil, et dans les altérations frontales, permet d'affirmer que la privation continue de sommeil entraîne le développement d'une auto-intoxication liée à une propriété hypnotoxique, produisant, chez les animaux insomniaques, le sommeil irrésistible et les altérations cérébrales.» (Min oversettelse)

⁶⁴ Piéron, Henri, «Le domaine psychologique» i *L'année psychologique* (1913), 9: «Par réaction contre la psychologie subjective des philosophes qui voulaient ériger en lois des observations incomplètes et souvent erronées effectuées sur eux-mêmes, on affecta au début de négliger complètement ces impressions des sujets au cours des recherches expérimentales; il y a lieu de revenir à une attitude plus impartiale, [...] Certes l'introspection n'est pas une nécessité générale, et surtout elle n'est pas nécessaire pour comprendre ce que l'on étudie.» (Min oversettelse og uthevelse)

organer for eksperimentell og vitenskapelig psykologi. I 1912 hadde han også fullført *Le problème physiologique du sommeil* og det er derfor sannsynlig at erfaringer og refleksjoner han hadde gjort i løpet av arbeidet med doktorgradsavhandlingen fremdeles var friskt i Piérons minne da han skrev artikkelen, som tegner et generelt bilde av psykologiens forskningsstatus, oppgaver og, ikke minst, avgrensinger.

Fysiologien og psykologien, som lenge var en underkategori av filosofien, sto på 1800-tallet i Frankrike ofte i opposisjon til hverandre i spørsmål om forholdet mellom kropp og sjel. Fysiologene studerte mennesket gjennom undersøkelser av materielle forhold, psykologene gjennom en *sens intime*, introspektive øvelser hvor subjektet ble gransket eller ble bedt om å granske sitt eget tankeinnhold.⁶⁵ Nettopp spørsmålet om *introspeksjonens* betydning og nytteverdi som kilde til kunnskap om menneskesinnet er noe Piéron berører i sitatet over. Svaret han gir er tydelig: Introspeksjonen har ingen funksjon i den eksperimentelle psykologien.⁶⁶ Videre anklager han filosofene for å ha bedrevet en subjektiv og feilaktig psykologi når de har forsøkt å utlede generelle lover fra sin egen subjektive observasjon av sitt indre sjelsliv. Den eksperimentelle psykologiens metode virker her nærmest frembrakt i kamp mot denne filosofien: Dens domene har blitt definert gjennom grensearbeid, hvor blant annet filosofisk tankegods er blitt ekskludert i forsøket på å skape klarere retningslinjer for dens praksis og metode. Det er her snakk om en filosofisk *tradisjon* hvor den eksperimentelle psykologien representerer et *brudd*, slik Piéron skriver, med denne tradisjonen. Hvilken tradisjon sikter han til og hvordan står den i forbindelse til psykologien? Og hva viser han til når han snakker om introspeksjonen?

⁶⁵ Goldstein, Jane, *Console and Classify: The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century*, (Chicago: University of Chicago Press, 2001), 242 - 243

⁶⁶ Det skal tilføyes i denne sammenhengen at introspeksjonen også spilte en rolle i den Wundtianske psykologien, noe som av og til gjør det vanskelig å avgjøre *hvilken* form for introspeksjon Piéron sikter til når han bruker ordet. I flere sammenhenger er det sannsynlig at han viser til både introspeksjon i filosofien og i den Wundtianske psykologien. Kurt Danzinger påpeker i artikkelen «The History of Introspection Reconsidered», s. 241-262 i *Journal of the History of Behavioral Sciences* 16 (1980) at i perioden 1903 – 1913 var det han omtaler som «systematisk introspeksjon» en særs utbredt og omdiskutert praksis blant både tyske og britiske psykologer. Kort fortalt hadde introspeksjonen en begrenset, men likevel tilstedeværende rolle i Wundts eksperimentelle psykologi: Den fungerte som et supplement til observasjoner og data samlet gjennom eksperimenter, og ble som regel anvendt på felt hvor muligheten av å empirisk måle bestemte egenskaper, reaksjoner e.l. var begrenset. Dette var introspeksjon i snever forstand. Den «systematiske introspeksjoner» var derimot en form for kodifisering av den introspektive praksisen, hvor forsøkspersoner ble bedt om å regelmessig rapportere sine følelser, tanker etc knyttet til de mer praktiske eksperimentene, for loggføring. Dette var en praksis som ble utviklet på bakgrunn av Wundts teorier, men som på mange måter gikk forbi hans system. Blant annet Theodor Lipps og Edward Titchener krediteres av Danzinger for å ha legitimert denne utviklingen. Viktigst var imidlertid Oswald Külpe, elev av Wundt, som grunnla den såkalte Würzburgskolen, hvor den systematiske introspeksjonen var en viktig del av den metodiske praksisen. En av de mest profilerte motstanderne av den var Alfred Binet, som i 1903 publiserte en rekke artikler hvor han kritiserte den systematiske introspeksjonen for å være metodologisk uholdbar. Tatt i betraktning av at Piéron kjente Binet, og nettopp hadde overtatt hans stilling som redaktør for *L'année psychologique*, er det rimelig å tro at han delte Binets syn på introspeksjon i den Wundtianske psykologien. Det finnes også belegg for dette i «Le domaine psychologique» – utelatt fra sitatet over, hentet fra side 9 av *L'année psychologique* 1912, skriver han nemlig at det er «nødvendig å vende tilbake en mer upartisk holdning, slik Binet gjorde, og Wundts ostriakisme ovenfor Würzburgskolen, er, på tross av å ofte inneholde gyldig kritikk, ikke alltid rettfærdiggjort».

For å bedre forstå Piéron-sitatet, og dermed det grensearbeidet som finner sted – og ikke minst hva som ligger til grunn for arbeidet gjort i *Le problème* – er det derfor hensiktsmessig å gi en kort og summarisk redegjørelse for dette bruddet. Jeg har valgt å gjøre det med nedslag i tre personer: Victor Cousin, Paul Janet og Théodule Ribot. Cousin representerer den filosofiske tradisjonen, Janet en videreføring av denne inn i Piérons samtid, mens Ribot representerer nettopp bruddet, en mann som på slutten av 1800-tallet foretok et grensearbeidet som ga den eksperimentelle psykologien akademisk status innen fransk academia. Mot slutten av kapitlet vil jeg vende tilbake til Piéron og tekstene hvor han foretar grensearbeid på den eksperimentelle psykologiens vegne i opposisjon til denne filosofiske tradisjonen. Jeg vil hevde at når Piéron skriver normativt om psykologien i blant annet *Technique de psychologie expérimentale* fra 1904, viser dette hvordan den i Frankrike i løpet av en femtiårsperiode har beveget seg bort fra introspeksjonen og mot eksperimenter og observasjon.

Eklektisk spiritualisme: Victor Cousin og Paul Janet i det franske utdanningsverket

Under Julimonarkiet fikk den unge Victor Cousin (1792 – 1867) en prominent posisjon i franske akademiske kretser. Ikke bare hadde han et professorat i filosofi ved Sorbonne, som han hadde hatt fra før revolusjonen, men ble også utnevnt til *titulaire* ved universitetet i 1830 og fikk innpass i det prestisjefulle kongelige styret for offentlig utdanning under utdanningsminister François Guizot (1787 – 1874). Her arbeidet Cousin tett med Guizot, som var en personlig venn og en kollega, med spørsmål knyttet til utdanningssystemet. Cousin ble i tillegg valgt inn i Académie Française, Académie des Sciences Morales et Politiques, fikk en plass i senatet. I perioden 1835 – 1840 var han også direktør for École normale supérieure. I 1833 vedtok Guizot en lov for å etablere en universell statlig grunnskole og i åtte måneder tjente Cousin som minister for offentlig utdanning.⁶⁷ Kort sagt fikk Cousin i løpet av svært kort tid en påfallende stor grad av definisjonsmakt når gjaldt utdanning i Frankrike. I kraft av sin posisjon på Sorbonne satt han i vurderingskomiteen til samtlige doktorander ved uteksaminering, i tillegg til å være avgjørende i beslutningsprosessen knyttet til nyansettelser.⁶⁸ Dette gjorde at Cousins egen filosofiske orientering, en retning han kalte for *eklektisk spiritualisme*, fikk en særlig fremtredende plass i det franske utdanningssystemet og i academia i store deler av 1800-tallet. Han krediteres videre for å ha gjennomført en transformasjon av filosofiens posisjon i Frankrike. Under ham ble det å være filosof gjort til et legitimt, profesjonelt arbeid, og filosofene fikk høyt aktete og innflytel-

⁶⁷ Brooks III, John I., *The Eclectic Legacy: Academic Philosophy and the Human Sciences in Nineteenth Century France*, (Newark: University of Delaware Press, 1998), 36

⁶⁸ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 37

sesrike stillinger i landets offentlige institusjoner.⁶⁹ Han var også ansvarlig for å introdusere *psykologien* som en del av filosofipensumet på *lycée*.

Selve begrepet *eklektisk spiritualisme* krever en forklaring. Cousins filosofi var *eklektisk* i kraft av at den bygget på et forsøk på å inkorporere og forene ulike filosofiske retninger i et helhetlig system, uavhengig av hvor stor opposisjon det tilsynelatende syntes å eksistere mellom de ulike grenene. På denne måten ble enhver filosofisk doktrine eller system ansett for å inneholde ett eller flere sannhetsmomenter. Det gjorde det videre mulig å inkorporere kunnskap som tradisjonelt sett hadde falt utenfor filosofiens rammer. Dette ledet også til et fornyet fokus på oversettelse av filosofiske tekster, fordi alle disse etter sigende inneholdt grunnleggende og avgjørende kjensgjerninger om verden. Resultatet var en form for begrepsmessig *bricolage* som gjorde det mulig å forene blant annet naturvitenskapene med filosofien. Ifølge historikeren John I. Brooks III har dette gjort det vanskelig for forskere i ettertid å klassifisere den eklektiske spiritualismen, da begrepsapparatet er sammensatt og ofte utfordrende å skille fra andre filosofiske retninger.⁷⁰ Den var *spirituell* fordi den anerkjente eksistensen av en tenkende substans, og fordi termen «spirituell» på denne tiden også betegnet vitenskaper eller disipliner som hadde med moral, etikk og sjelsliv å gjøre. Cousins filosofi tok utgangspunkt i en forestilling om at psykologien tjente som et vindu mot det absolutte, at bevissthetens aktivitet var en del av verdens oppbygning og dermed et sted hvor man kunne observere virkelighetens grunnleggende struktur. *Introspeksjonen* (ofte omtalt som *indre observasjon* hos Cousin) var på denne måten en kilde til metafysisk kunnskap.⁷¹

Jane Goldstein påpeker i *The Post-Revolutionary Self: Politics and Psyche in France 1750–1850* (2005) at det er vanskelig å få tak i nyansene i Cousins introspeksjon, og konkluderer med at den i grunnen ikke kan ansees som en gjennomarbeidet og systematisk filosofisk tanke.⁷² Portrettert som en nærmest heroisk og selvoppofrende aktivitet, som krevde intens konsentrasjon og lang, asketisk praksis, appellerte introspeksjonen til et publikum med en romantisk og sentimental sensibilitet. På samme tid var introspeksjonen noe Cousin gang på gang understrekte *vitenskapelig*.⁷³ Her forsøkte han å legitimere sin filosofiske metode ved å vise til vitenskapens epistemiske autoritet. Viktigst av alt var likevel at introspeksjonen ble formulert i et polemisk språk, var ment å fungere som et motstykke til doktriner Cousin mente berøvet mennesket frie vilje. Den fungerte som et retorisk motsvar til de som forfektet materialistiske og positivistiske idéer,

⁶⁹ Goldstein, *Console and Classify*, 243

⁷⁰ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 37

⁷¹ McGrath, Larry S, *The Bergsonian Moment: Science and Spiritualism in France, 1874 – 1907*, doktorgradsavhandling i filosofi, (Maryland: John Hopkins University, 2014), 13

⁷² Goldstein, Jane, *The Post-Revolutionary Self: Politics and Psyche in France, 1750 – 1850*, (Cambridge: Harvard University Press, 2008), 169

⁷³ Goldstein, *The Post-Revolutionary Self*, 168

deriblant et stort antall fysiologer, som anklaget den eklektiske spiritualismen for å være uvitenskapelig. Introspeksjonen var på sett og vis den eklektiske spiritualismens vitenskapelige alibi i møte med positivistiske ambisjoner som, dersom de ble realisert, sto i fare for å delegitimere hele Cousins fagfelt.⁷⁴ Goldstein mener at nettopp dette polemiske språket kan være årsaken til at selve definisjonen av *hva* introspeksjonen består i, *hvordan* den arter seg og *hvilken* metodisk avgrensning den har, fremstår som upresis i Cousins tekster.⁷⁵

Det viktigste aspektet i relasjon til Piéron og den vitenskapelige psykologien var hvordan Cousins introspektive psykologi fikk innpass i det franske skolepensumet. Cousin var i stor grad den som var ansvarlig for å innføre filosofien som avsluttende fag i det franske *lycée*-systemet, og filosofien ble lenge omtalt som «kroningen» av den offentlige utdanningen.⁷⁶ Dette betydde at hans spiritualisme i lang tid fungerte som en slags «offisiell» filosofi i landet, en som alle, dersom de ønsket å ta høyere utdanning, måtte lære seg. Her var psykologien underordnet filosofien, noe som også betydde at grensen mellom psykologi og filosofi lenge var mer eller mindre flytende. Et alternativt syn på mennesket, slik blant annet fysiologene forfektet, var, som tidligere nevnt, henvist til andre akademiske disipliner. Dersom man skulle bli psykolog, måtte man gå veien gjennom spiritualismen, først på *lycée*, siden på universitetene. Dette var tilfellet til langt ut på 1890-tallet, og Piéron gikk også denne veien. Spiritualismens autoritet ble likevel utfordret fra mange hold.

I 1865 hevdet Paul Janet (1823 – 1899), professor i historie ved Sorbonne, at den spiritualistiske tradisjonen var i krise. Etter de turbulente tidene som fulgte revolusjonen i 1848 hadde en generasjon av nye, polemisk innstilte vitenskapsmenn begynt å få fotfeste i det franske universitetssystemet. Etter flere utdanningsreformer under Napoleon IIIs autoritære regime hadde to professorater i filosofi, som til da hadde vært viktige posisjoner for spiritualistene, blitt avvirket, og filosofipensumet på *École normale supérieure* var blitt kuttet kraftig ned.⁷⁷ Janet, som var elev av Cousin, betraktet dette som et statlig koordinert angrep på den eklektiske spiritualismens innflytelse over skoleverket og en indikasjon på at den voksende «scientismen» for alvor var i ferd med utfordre den.⁷⁸ Denne «scientismen» var positivistisk, den pretenderte å kunne utlede ett, altomfattende system for studiet av mennesket, bevisstheten og samfunnet, og aksepterte dermed ikke med de til da foreliggende grensene mellom ulike vitenskapesdisipliner. Som en komplett og altomfattende verdensanskuelse ønsket den, slik Janet så det, å erstatte den eklektiske spiritualismens humanisme og liberale katolisisme med et deterministisk, materialistisk og

⁷⁴ Goldstein, *Console and Classify*, 243

⁷⁵ Goldstein, *The Post-Revolutionary Self*, 169

⁷⁶ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 41

⁷⁷ Fox, *The Savant and the State*, 141

⁷⁸ Fox, *The Savant and the State*, 141

ateistisk bilde av mennesket.⁷⁹ Friheten, menneskets autonomi og selvbestemmelse, var truet av dette verdensbildet. I den polemiske boken *La crise philosophique* skriver Janet: «[Spiritualismens] idé er i dag truet av en kraftig strømning, som siden Encyklopediens tid har forsøkt – og som *vil*, dersom vi bukker under – skylle vekk menneskeåndens frihet og verdighet.»⁸⁰

Den eksperimentelle psykologien var en del av strømmingen Janet sikter til. I løpet av 1870-tallet vant den terreng innenfor fransk academia og utfordret på denne måten spiritualismen på hjemmebane. Mannen som holdt det første professoratet i eksperimentell psykologi, Théodule Ribot, tjener i denne sammenhengen som et godt eksempel på de holdningene som etter hvert vant frem. Han peker også frem mot Piéron, som senere, sammen med kolleger ved laboratoriet i Villejuif, sementer den eksperimentelle psykologiens metodikk. Her fremstilles den, som hos Ribot, i sterk kontrast og opposisjon til den spiritualistiske introspeksjonen.

Théodule Ribot og etableringen av den vitenskapelige psykologien

Théodule Ribot (1839 – 1916) regnes gjerne som grunnleggeren av fransk eksperimentelle psykologien og er en av de viktigste tidlige forkjemperne for en vitenskapelig, empirisk fundert psykologi.⁸¹ Han anses som en av de første som virkelig tok til orde for den eksperimentelle metoden i psykologien og som bidro til at denne ble etter hvert ble som legitim i universitetsinstitusjonen.⁸² Hans akademiske bakgrunn var filosofien, fra utdanning, først ved École Normale Supérieure, som på denne tiden var sterkt dominert av lærere skolert i den eklektiske spiritualismen, siden ved Sorbonne. Etter å ha presentert sin doktorgradsavhandling om arvelighet i psykologien ved Sorbonne i 1873 startet han et nytt tidsskrift i 1876, *Revue philosophique de la France et de L'Étranger*, med ønske om å publisere artikler fra den «nye psykologien». Her ble blant annet rapporter fra den tyske psykologi-pioneren Wilhelm Wundts eksperimentelle forskning presentert for et franskspråklig publikum.⁸³ *Revue philosophique* var også det første filoso-

⁷⁹ Fox, Robert, *The Savant and the State*, 142

⁸⁰ Janet, Paul, *La crise philosophique*, (Paris: Germer-Baillière, 1865), 7: « C'est cette idée dont les destinées sont aujourd'hui menacées par le flot le plus formidable qu'elle ait essayé de puis l'Encyclopédie, et qui emporterait avec elle, selon nous, si elle devait succomber, la liberté et la dignité de l'esprit humain. » (Min oversettelse)

⁸¹ Jf. F.eks Carroy, Jacqueline, «La psychologie: Science naturelle et science morale ? Lettres inédites de Théodule Ribot à Henri Piéron» s. 335 – 356 i *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, Nr. 3, (Høst 2005), s. 335, Nicolas, Serge og Agnes Charvillat, «Introducing Psychology as an Academic Dicipline in France: Théodule Ribot and the Collge de France (1888 – 1901)» s. 143 – 164 i *Journal of the History of Behavioral Sciences*, Vol. 37(2), Vår 2001, og Gullin, Vincent, «Théodule Ribot's Ambiguous Positivism: Philosophical and Epistemological Strategies in the Founding of French Scientific Psychology», s. 165 – 181 i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 40(2), Vår 2004, og Fraisse, Paul, Jean Piaget og Maurice Reuchlin, *Experimental Psychology: its scope and method*, 36

⁸² Gullin, Vincent, «Théodule Ribot's Ambiguous Positivism: Philosophical and Epistemological Strategies in the Founding of French Scientific Psychology» s. 165-181 i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 40(2), Vår 2004, 165

⁸³ Nicolas og Charvillat, «Introducing Psychology as an Academic Dicipline in France: Théodule Ribot and the Collège de France (1888 – 1901)», 144

fiske tidsskriftet i Frankrike som ikke sognet til en bestemt filosofisk skole eller doktrine, og dette gjorde det til en viktig arena, ikke bare for psykologer, men også filosofer og andre forskere som ikke ennå hadde funnet innpass i de ledende akademiske kretsene.⁸⁴ Etter en serie nye utdanningsreformer i 1885 ble Ribot satt til å undervise et introduksjonskurs for eksperimentell psykologi ved Sorbonne, og i 1888 forlot han denne posten for å bli kalt til Collège de France som professor i eksperimentell og komparativ psykolog – den første som noen gang hadde bar denne tittelen i Frankrike.⁸⁵ Ribot var en inspirasjonskilde for Piéron da han først begynte å studere psykologi. De korresponderte i flere år og Ribot var også tidlig ute med å oppmuntre Piéron i hans arbeid.⁸⁶ For å forstå hvordan den eksperimentelle psykologien ble institusjonalisert i Frankrike er det derfor viktig å se nærmere på Ribot, og prosessen frem mot at han fikk innpass i universitetssystemet. Hvilke synspunkter representerte han, og hvem opponerte han mot? For å redegjøre for dette viktig å se på gjennom hvilke kanaler han henvendte seg til sine kolleger, både meningsfeller og motstandere.

Ribot var fra ung alder tiltrukket av positivismen. Som lærer i filosofi ved *lycée*t i Versoul nær Sveits mot av 1860-tallet brukte han fritiden til å lese blant andre Hippolyte Taine, John Stuart Mill og Herbert Spencer. Da han senere ble overført til Laval i Bretagne skriver han at «byen er rotten av katolisisme.»⁸⁷ I 1870 publiserte han en oversikt over den engelske psykologiens teorier og metoder, *La psychologie anglaise contemporaine*. Her argumenterer han for at de ulike naturvitenskapene må separeres fra filosofien, at filosofien har utspilt sin rolle som universalvitenskap og at man må forlate alle former for metafysiske spekulasjon og heller etterstrebe forklaringer basert på empiriske fakta.⁸⁸ Filosofien kan forbli ren metafysikk, men ikke mer. Dette gjør den imidlertid per definisjon til noe uvitenskapelig. Dette står i sterk kontrast til Cousins idé om filosofien som en samlende instans som skulle kunne inneholde alle disipliner. På denne måten posisjonerer Ribot seg tidlig som en motstander av den eklektiske spiritualismen og foretar et grensearbeid ved *utvisning* når han ønsker å frata filosofien dens vitenskapelige troverdighet på mange, kanskje de fleste, områder. Hans motstandere var derimot ikke like kampivrige. På tross av den krasse tonen i introduksjonen, ble *La psychologie anglaise contemporaine* mottatt positivt av spiritualistene, blant annet av Paul Janet.⁸⁹ Dette kan ha en sammen-

⁸⁴ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 81

⁸⁵ Nicolas, og Charvillat, «Introducing Psychology as an Academic Discipline in France: Théodule Ribot and the Collège de France (1888 – 1901)», 144

⁸⁶ Fraisse, Paul, «French Origins of the Psychology of Behaviour: The Contribution of Henri Piéron» s. 111 – 119, Brevkorrespondansen er samlet i Carroy, Jacqueline, «La psychologie: Science naturelle et science morale ? Lettres inédites de Théodule Ribot à Henri Piéron» s. 335-356 i *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, Nr. 3, Høst 2005

⁸⁷ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 71

⁸⁸ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 71

⁸⁹ Brooks III, *The Eclectic Legacy*, 75

heng med at Ribot i boken også kritiserte Comte for å gå for hardt ut mot introspeksjonen som metode. For selv om metafysikken kunne avskrives, kunne man ikke like lett avfeie verdien av introspektiv iakttaking. Comte hadde hevdet at sinnet, og verden forøvrig, utelukkende kunne forstås gjennom observasjon av eksterne fenomener. Ribots egen posisjon var en form for psykofysisk parallellisme, en forestilling om at enhver mental tilstand korresponderer med en fysisk eller nevrologisk tilstand. Dette gjorde at han på den ene siden kunne kritisere metafysikken, som var unødvendig for at denne epistemologien skulle fungere, mens han på den andre siden ikke tillot en avfeing av introspeksjonen, selv om han poengterte at dennes viktighet måtte sterkt nedgraderes. Denne dobbeltheten har fått filosofen og historikeren Vincent Gullin til å omtale Ribots positivisme som «ambivalent», fordi den ikke var fullstendig forenelig med Comtes doktrine.⁹⁰ Ribots posisjoner var mer i tråd med Mill og Spencers, tenkere han presenterte i *La psychologie anglaise contemporaine*, hvor introspeksjonen fremdeles beholder en rolle som kilde til kunnskap om sinnet. Boken omtales på denne måten av Gullin som et forsøk på å drive en kamp på to fronter, både mot spiritualistene og til dels mot en ortodoks Comteansk doktrine, gjennom en mer liberal, britiskinfluert positivisme.⁹¹ Kanskje nettopp av den grunn falt argumentene hans, som nevnt, i relativt god jord, fordi de fremstod som balanserte.

Det er her viktig å poengtere at Ribot aldri foretok eksperimenter. Selv om han var en forkjemper for den eksperimentelle metode i psykologien, noe han også senere underviste i, var hans eget arbeid preget av at han var utdannet akademiker, ikke medisiner. Hans verker var på i likhet med *La psychologie anglaise contemporaine* synteses av allerede foreliggende forskning. Hans virke som psykolog var altså et strengt tekstlig og teoretisk foretakende. På mange måter kan han i større grad betraktes som en ideolog for den vitenskapelige psykologien, framfor en som aktivt tok i bruk dens metoder. Hvorvidt han først og fremst burde betraktes som en *popularisator*, kan diskuteres, og hans virke som dette skal heller ikke undervurderes. Likevel hadde Ribot inngående kjennskap til hvordan psykologiske eksperimenter ble foretatt. I perioden 1873 – 85 hadde han studert klinisk og eksperimentell psykologi i Paris under blant annet Jean-Martin Charcot (1825 – 1893).⁹²

Spiritualistene ble på 1870-tallet ikke ekskludert fra Ribots *Revue philosophique*, men fikk anledning til å svare på de mange angrepene fra positivistene som dukket opp. Ribots ambisjon for tidsskriftet var at det skulle være en nøytral arena for vitenskapelig og filosofisk debatt, hvor kompetanse, snarere enn politisk korrekthet, var vurderingsgrunnlaget for de innsendte bidragene.

⁹⁰ Gullin,, «Théodule Ribot's Ambiguous Positivism: Philosophical and Epistemological Strategies in the Founding of French Scientific Psychology», 171

⁹¹ Gullin,, «Théodule Ribot's Ambiguous Positivism: Philosophical and Epistemological Strategies in the Founding of French Scientific Psychology», 178

⁹² Otis, *Organic Memory*, 14

Dette kan fremstå som et emansipatorisk arbeid fra Ribots side, og som en hederlig måte å stimulere vitenskapelig diskusjon på tvers av disipliner og ideologiske leire. Men det er verdt å ta med i betraktningen at et «nøytralt» tidsskrift i denne sammenhengen, i en filosofisk debatt sterkt dominert av én ledende skole, i det minste ifølge Ribot selv, vel så mye kan anses som en utfordrer. For om han agerte nokså nøytralt som tidsskriftsredaktør, var han samtidig ikke redd for å kritisere de eklektiske spiritualistene andre steder. I en artikkel i det britiske tidsskriftet *Mind* fra 1877 med tittelen «Philosophy in France» skriver han om Cousin: «Undisputed master of a legion of disciples, Cousin watched over and strictly maintained a philosophical orthodoxy.»⁹³ Den eklektiske spiritualismen var en «kristendom uten mirakler», dens teorier var langt utenfor det vitenskapelige: «... [It] was a doctrine without originality, and standing absolutely aloof from the discoveries of science.»⁹⁴ Dette røper et sentral poeng i Ribots kritikk av spiritualismen: Den var ikke annet enn et tamt og uvitenskapelig religionssubstitut. Han avslutter artikkelen i *Mind* med å henvise til positivismen, som han mener er på fremmarsj og som styrkes av å være opposisjonell. Nå var en ny æra er i demring for fransk filosofi, noe importen av engelske idéer innevarslet (noe han selv i stor grad hadde bidratt til). Han avslutter med å påpeke at «...we are working hard to renew our intellectual forces, and some years must elapse before it can be seen with what result.»⁹⁵

Resultatet ble på sett og vis at Ribot sikret sin stilling i eksperimentell og komparativ psykologi ved Collège de France. Ironisk nok var det til dels på Paul Janets anbefaling at han fikk professoratet. Nominasjonen av Ribot gikk nemlig ikke stille og rolig for seg. I det hele tatt å opprette en stilling for eksperimentell psykologi var ikke ukontroversielt, særlig siden den erstattet det tidlige professoratet for «lover for naturen og mennesket» holdt av den eklektiske spiritualisten Adolphe Franck. Da Ribot seilte opp som en mulig kandidat, var det mange som betraktet nominasjonen som en legitimering av en farlig reduktiv materialisme, et angrep på Frankrikes katolske og spirituelle arv og, i filosofiske kretser, som en utradering av den eklektiske spiritualismens innflytelse.⁹⁶ Etter en heftig debatt, først innad i kollegiet, senere i høyere instanser, så Janet seg nødt til å roe gemyttene. I det konservative tidsskriftet *Revue des deux mondes* skrev han at Ribots posisjon kanskje ikke var riktig så farlig som det kunne se ut til, noe som hadde gjort at han selv kunne støtte nominasjonen til kollegiet. I artikkelen fremholdt han at psykopatologien i Frankrike var grunnlagt av Descartes, Malebranche og Bonnet, alle gode katolikker og spiritualister. Blant de tyske eksperimentelle psykologene, som Wundt, hadde heller

⁹³ Ribot, Théodule, «Philosophy in France» s. 366 – 383 i *Mind*, Vol. 2, 1877, 366 – 367

⁹⁴ Ribot, Théodule, «Philosophy in France», 366 – 367

⁹⁵ Ribot, Théodule, «Philosophy in France», 386

⁹⁶ Nicolas og Charvillat, «Introducing Psychology as an Academic Discipline in France: Théodule Ribot and the Collège de France (1888-1901)», 149

ingen oppfatninger som kvalifiserte dem til betegnelsen «materialist». Hos alle forelå det en forestilling om det hinsidige, en metafysikk som overskred den fysiske verden. I en forsonende tone argumenterte Janet for at avstanden mellom den eksperimentelle og den spiritualistiske, introspektive psykologien i grunnen ikke var så stor.⁹⁷ Debatten rundt ansettelsen, som jeg bare delvis har skissert her, viser at den eksperimentelle psykologien, til tross for at den vant nytt terreng på institusjonelt nivå, var svært omdiskutert og i mange kretser kontroversiell, spesielt med henblikk på det dens motstandere anså som farlige forbindelser til positivismen, materialisme og antiklerikale holdninger.

Piérons program for psykologien

I 1904 skrev Piéron en bok om den eksperimentelle psykologiens metode, *Technique de psychologie expérimentale*, sammen med sine kolleger ved laboratoriet i Villejuif, Édouard Toulouse og Nicholas Vaschide. Hensikten med boken var å definere psykologiens arbeidsmetoder og generelle teoretiske grunnlag. Slik forfatterne så det var det åpenbart et behov for en slik avklaring av disiplinens rammeverk. Boken har, i tillegg til positive definisjoner på hva god, vitenskapelig psykologi skulle være, flere henvisninger til hva som *ikke kan ansees som korrekt eller vitenskapelig psykologi*. I denne sammenhengen spiller fremdeles introspeksjonen og den eklektiske spiritualismen en viktig rolle som den vitenskapelige psykologiens motstander. I introduksjonen skriver forfatterne om introspeksjonen: «Denne metoden, som er riktig så empirisk, og som bærer navnet *introspeksjonen*, er karakteristisk for den moderne filosofien; [...] og var for bare et halvt århundre siden dominerende.»⁹⁸ Introspeksjonen blir av forfatterne ansett for å være empirisk, men ikke vitenskapelig av den grunn. Årsaken er at det er umulig å gjenskape og teste informasjon ervervet gjennom introspektive øvelser. Forsøk på å gjøre dette, hevder de, resulterer nesten utelukkende i absurditeter og umuligheter.⁹⁹ Videre stikker problemet med introspeksjonen dypere enn som så. For ved å forsøke å trekke slutninger basert på introspektive observasjonen står man ofte i fare for å basere dem på forutinntatte holdninger og teoretisk kunnskap. På denne måten leder ikke metoden til vitenskapelige nyvinninger, men kan i siste instans bidra til å stagnere kunnskapen om sinnet og å sementere konservative forestillinger om

⁹⁷ Nicolas og Charvillat, «Introducing Psychology as an Academic Discipline in France: Théodule Ribot and the Collège de France (1888-1901)», 152

⁹⁸ Toulouse, Édouard, Nicholas Vaschide og Henri Piéron, *Technique de psychologie expérimentale: Normale et pathologique*, (Paris: Octave Doin, 1904), 6: «Cette méthode, proprement empirique, et qui porte le nom d'introspection, est caractéristique de la philosophie moderne ; elle nous vient d'Aristote qui en esquisse la marche, comme toutes les autres sciences ; et elle était encore prédominante il y a moins d'un demi-siècle. » (Min oversettelse)

⁹⁹ Toulouse, Vaschide og Piéron, *Technique de psychologie expérimentale*, 6

mennesket.¹⁰⁰ Spiritualistenes introspektive metode var derfor, ifølge Piéron og hans kolleger, for *normativ* til å kunne betraktes som objektiv. «Den kan ikke betraktes som virkelig vitenskapelig,» konkluderer de.¹⁰¹

Dette er en form for grensearbeid. Sammen med sine kolleger driver Piéron med en *utvisning* av de metodene og forestillingene som ikke anses vitenskapelige. Her er det er i *introspeksjonen* som diskrediteres fordi den ikke er objektiv nok. I stedet ønsker de en vitenskap som er *observasjonell* og ikke lar seg villedes av subjektive fordommer og antagelser. Dette er et eksempel på hvordan Piéron i løpet av sin karriere drev med grensearbeid knyttet til spiritualistiske, eller metafysiske idéer han ønsket å fordrive fra psykologien spesielt og fra vitenskapen generelt. Argumentene deres mot introspeksjonen og den eklektiske spiritualismen likner også på Ribots motforestillinger, og står på denne måten i samme, kritiske tradisjon som ham.

Fra introspeksjon til observasjon

Oppsummerende kan man si at den eklektiske spiritualismen var det dominerende tenkesettet i fransk akademia under Julimonarkiet. Cousin og hans elever satt på viktige posisjoner i universitets- og skolesystemet. Dette gjorde dem i stor grad i stand til å befeste sin filosofi i utdanningsverket, noe som igjen styrket denne filosofiens påvirkningskraft. Den eklektiske spiritualismen var på mange måter et filosofisk kompromiss mellom flere retninger og er vanskelig å oppsummere og kanskje umulig å gripe som et helhetlig system. Sterkt sto imidlertid en uttalt fiendtlighet ovenfor positivismen, som av spiritualistene ble forstått som deterministisk materialisme, og noe som undergravet troen på menneskeåndens frihet og verdighet. Videre var den introspektive metoden, en metode spiritualistene hevdet var *vitenskapelig*, en viktig hjørnestein i spiritualismens psykologi, som den også introduserte som en del av det obligatoriske filosofipensumet på *lycée*. Men spiritualismens dominans ble fra slutten av 1840-tallet utfordret, både fra statlig og akademisk hold, og det var dette som på 1860-tallet fikk Janet til å omtale den som «i krise». Fra 1880-tallet ble spiritualismens grep om psykologien for alvor svekket når det for første gang ble opprettet et professorat i eksperimentell psykologi for Ribot. Når Piéron sammen med sine kolleger i 1904 skriver om introspeksjonen og den eklektiske spiritualismen, skriver de at den *var* dominerende for et halvt århundre siden. Introspeksjonen har med andre ord utgått på dato, et poeng Piéron gjentar i 1912, og det kan synes som om han og hans kolleger erklærer den for død. Det kan nok stemme at den eklektiske spiritualismen på denne tiden hadde tapt en god del terreng og troverdighet innenfor mange vitenskapelige og akademiske kretser, men den var

¹⁰⁰ Toulouse, Vaschide og Piéron, *Technique de psychologie expérimentale*, 6

¹⁰¹ Toulouse, Vaschide og Piéron, *Technique de psychologie expérimentale*, 6

åpenbart fremdeles virksom nok til at Piéron anser det som nødvendig å kritisere den, både i 1904 og i 1912. Blant annet betraktes filosofen Henri Bergson som en som på 1900-tallet representerte en del av tradisjonen etter den eklektiske spiritualismen og introspeksjonen. Han anvendte også spiritualistisk tankegods i sin analyse av søvn, noe jeg vil komme tilbake til senere.

Den troverdigheten den eklektiske spiritualismen tapte i løpet av 1800-tallet og frem mot 1912, skyldtes i mange tilfeller grensearbeid. Dette ser vi blant annet i hvordan Ribot skrev om det på 1870-tallet, og hvordan Piéron skriver om den i 1904 og i 1912. De er her ute etter å utvise dens teorier. De nekter den adgang til den epistemiske autoriteten den påsto å ha, og ønsker samtidig å vise hvordan deres egne forestillinger innehar denne autoriteten. På et overordnet plan flyttes autoriteten gjennom dette grensearbeidet fra metafysiske til materialistiske forklaringer, det subjektive og indre blir nedprioritert og satt til side til fordel for det objektive og utvendige. Den eksperimentelle psykologien i Frankrike, som etter hvert blir omtalt som nettopp den *vitenskapelige psykologien*, ble grunnlagt på dette grensearbeidet. Introspeksjonen, den indre observasjonen, blir diskreditert til fordel for eksperimentering og *ytre* observasjon. Og dette blir kriteriet for vitenskapelig etterrettelighet hos Piéron.

Den eksperimentelle psykologien var ikke bare en metode, men også en praksis. De grunnleggende forestillingene måtte derfor anvendes i praktisk forskning for å vise seg som vitenskapelige. Avstanden til spiritualismens introspeksjon finnes eksplisitt i *Le problème*. Men grensearbeidet kan også betraktes som nedfelt i selve *metoden* Piéron anvender for å undersøke søvnen, i og med at denne metoden utelukker bestemte innfallsvinkler og forklaringer. Før jeg kommer tilbake til dette er det imidlertid viktig å se på et annet tilfelle hvor Piéron bruker den eksperimentelle psykologiens metoder i grensearbeid, nemlig i sammenheng med undersøkelsen overnaturlige, *spiritistiske* fenomener. Dette er et annet eksempel på hvordan han ønsker å diskreditere bestemte forestillinger han mener er uvitenskapelige. Og også her er det også snakk om motstand mot metafysiske forklaringsmodeller.

4. Et land full av feller: Psykologien og spiritismen

Avslutningsvis i seksjonen om «Psykologiens avgrensninger» i «Le domaine psychologique» skriver Piéron:

Det er sikkert at iblant fenomenene som er beskrevet av *spiritistene*, som et visst antall forskere har hatt mot til å forsøke å undersøke nøye, finnes det data som tildekker eksakte fakta som er lite kjente, lite forstått. Utfordringen er å lete gjennom alle de enorme samlingene som har hopet seg opp for å avgjøre hvilke nøyaktige omstendigheter som sikrer objektiv kontroll. Uten dette vil det aldri finnes noen sikkerhet. En

holdning – ikke av likegyldig skeptisisme – men med forsiktighet behøves, med stor sympati for de seriøse forskerne som våger seg inn i land fullt av feller.¹⁰²

Det kan ved første øyekast fortone seg merkelig at en seriøs forsker som Piéron skulle se det som nødvendig i det hele tatt å nevne spiritismen. Troen på ånder som kommuniserte med de levende fra det hinsidige, synes lett å avvise med henvisning til vitenskapelig etterrettelighet, rigid observasjon og eksperimentering. Piéron og mange av han meningsfeller ønsket å fordrive tendensen til metafysisk spekulasjon, som den eklektiske spiritualismen, fra fransk academia. Dette fortone seg naturlig, siden dette var tendenser som hadde vært dominerende i lengre tid og som de hadde var i kontakt med i løpet av sin utdanning og karriere. Men representerte spiritismen den samme utfordringen? Hvilke «feller» er det han sikter til og hvem hadde etter hans mening gått i disse?

I tillegg til å forske på søvn og drømmer foretok Piéron og hans kolleger ved laboratoriet i Villejuif også undersøkelser av overnaturlige fenomener.¹⁰³ Disse undersøkelsene og deres konklusjoner kaster lys over Piérons metodiske og ideologiske standpunkter, hans «prosjekt» i utvidet forstand, men er også interessante i forhold til søvn. Kommunikasjon med ånde verdenen i «somnambul» tilstand, en form for søvngjengeri, var vanlig blant spiritistiske medier. Fascinasjonen for hypnose var heller ikke forbeholdt den tidlige psykologien, men utbredt blant spiritistene. Begge fenomener er forbundet med søvn og dermed også med Piérons *Le problème..* Spiritismen var for den tidlige vitenskapelige psykologien et åsted for grensarbeid. Å undersøke fenomenene og så tilnærme seg eller ta avstand fra dem kan betraktes som en aktivitet som tegnet nye grenser for vitenskapen, enten ved inkludering eller ekskludering. Dette var også et grensarbeid Piéron bedrev på begynnelsen av 1900-tallet.

Ånder i kulturen, ånder i vitenskapen

Fra 1880-tallet og utover begynte forskere fra ulike fagfelt, deriblant fysikken, kjemien, medisinen, filosofien, fysiologien og psykologien å fatte interesse for et fenomen som siden 1850-tallet var blitt viet stor oppmerksomhet i det borgerlige kulturlivet i Europa og USA, nemlig *spiritis-*

¹⁰² Piéron, «Le domaine psychologique» i *L'année psychologique* 1912, 19 – 20: « Il est certain que, dans les phénomènes décrits par les spirites, et dont un certain nombre de savants ont eu le courage de tenter un examen approfondi, il y a des données qui recouvrent des faits exacts mal connus, mal compris. Le difficile est de passer au crible tout l'énorme fatras accumulé, de déterminer quelques conditions précises d'examen et d'assurer le contrôle objectif sans lequel il n'est jamais de certitude. Une attitude — non de scepticisme indifférent — mais de prudence inquiète s'impose, avec beaucoup de sympathie pour les chercheurs sérieux qui s'aventurent dans des terrains semés de pièges.» (Min oversettelse og utheving)

¹⁰³ Jf. Evrard, Renaud og Stéphane Gumpfer, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie» i *Henri Piéron (1881 – 1964) Psychologie, orientation et éducation* (red. Laurent Gutierrez, Jérôme Martin og Régis Ouvrier-Bonnaz), (Toulouse: Octares Editions, 2016), 75-88

men – *le spiritisme*.¹⁰⁴ Denne hadde oppstått i USA på 1840-tallet, representert blant annet ved de berømte psykiske mediene Fox-søstrene, og spredde seg som en farsott over både USA, England og Frankrike. Salongbord som tilsynelatende beveget seg av seg selv, spiritistiske medier som kommuniserte med ånde verdenen og kunne oppvise overnaturlige egenskaper som telepati, klarsyn og evnen til å fremmane ånder, hadde lenge blitt oversett av Frankrikes vitenskapsmenn. Det hadde vært et fenomen i all hovedsak forbundet med salonglivet, okkulte selskap og populærkulturen, og hadde ikke, med unntak av noen få særtilfeller, vært diskusjonstema i de prestisjefulle vitenskapelige selskapene eller blitt gjort til gjenstand for seriøs, empirisk forskning innenfor laboratorienes vegger.¹⁰⁵ De som tilsluttet seg spiritistbevegelsen, *les spiritistes*, forholdt seg på sin side ikke til de akademiske miljøene og det som sto i vitenskapelige journaler, men til skriftene til Hippolyte Léon Dénizard Rivail (1804 – 1869), bedre kjent under pseudonymet Allan Kardec.¹⁰⁶ Dette var mannen som i boken *Le Livre des Esprits* (1857) hadde lansert begrepet *spiritisme* i Frankrike.¹⁰⁷

Historikeren M. Brady Brower hevder i *Unruly Spirits: The Science of Psychic Phenomena in Modern France* (2010) at bakgrunnen for hvorfor forskere på 1880-tallet begynte å ta spiritismen på alvor som forskningsobjekt er sammensatt, men at det overordnet sett kan forklares med at fenomenet var blitt så utbredt i kulturen at det ikke lenger var mulig for vitenskapen å ignorere.¹⁰⁸ Den enkelte forskers ambisjoner på vegne av studiet av overnaturlige, *parapsykologiske* fenomener varierte derimot. Skeptikere ønsket på vitenskapelig grunnlag å avskrive ånde verdenens mystiske manifestasjoner som ren og skjær overtro. Mer sympatisk innstilte øynet muligheten til å på tilsvarende vitenskapelig vis kunne påvise sjelens udødelighet, og på denne måten redde den fra fremveksten av det de anså for å være farlig, reduktiv materialisme.¹⁰⁹ Som et slags motefenomen, som etterhvert ble mer og mer synlig i pressen i form av annonser for seanser og åndemaning, som diskusjonstemaer på caféer og i salongene og som tema for teateroppstillinger og musikkstykker, må det ha både pirret nysgjerrigheten og skapt irritasjon blant akademikere som så på seg selv som eksperter på spørsmål knyttet til sjelen, fri vilje, sinnets og

¹⁰⁴ Selve termen *spiritisme* er fransk. I Storbritannia og i USA gikk den samme, generelle forestillingsverdenen under navnet *spiritualism*. Tatt i betraktning at spiritualisme allerede hadde en etablert betydning i Frankrike, blant annet den *eklektiske spiritualismen* til Cousin et al., ble det derfor nødvendig å omtale den ved et annet navn i Frankrike.

¹⁰⁵ Brower, *Unruly Spirits*, xvi

¹⁰⁶ En av årsakene til at spiritismen fikk en så pass stor utbredelse i Frankrike kan ha vært at den, på sett og vis, representerte en kontinuitet med mesmerismen, som hadde vært utbredt i franske vitenskapelige og filosofiske miljøer tidligere på 1800-tallet. Kardec selv hadde i sin ungdom vært i miljøer hvor Franz Anton Mesmers idéer om animalsk magnetisme ble diskutert, og det er ikke utenkelig at han ble påvirket av dette.

¹⁰⁷ Monroe, John Warne, *Laboratories of Faith: Mesmerism, Spiritism and Occultism in Modern France*, (London: Cornell University Press, 2008), 96

¹⁰⁸ Brower, *Unruly Spirits*, xvii

¹⁰⁹ Brower, *Unruly Spirits*, xvii

virkelighetens grunnleggende strukturer. I 1874 var Kardecs *Le Livre des Esprits* i sitt 22. opplag, noe som innebar at om lag 48 tusen eksemplarer var i omløp. Boken var dermed å en definitiv bestselger. Til sammenligning hadde Cousins *Du vrai, du beau, du bien*, utgitt på samme forlag som Kardecs bok, i 1881 kommet i sitt 23. opplag.¹¹⁰ Tatt de mange rapportene om gåtefulle fenomenene i betraktning, ble det vanskelig å bare avfeie dem som marginale utslag av folkelig overtro. Vitenskapen syntes plutselig ikke godt nok rustet til å imøtegå påstandene om astralreiser, avdøde forfedres bank i bordflater og spøkelsesaktige apparisjoner under seansene. Utfordringen spiritismen representerte var, til tross for at den på overflaten kunne virke komisk, alvorlig, og Brower hevder at den etterhvert kom til å inngå som det han kaller en epistemologisk krise i fransk psykologisk forskning på 1800-tallet.¹¹¹

Kardecs spiritisme

John Warner Monroe hevder i *Laboratories of Faith* at årsakene til at Kardecs skrifter og idéer fikk så stor innflytelse, var at de tilbød en alternativ verdensanskuelse til et publikum som i utgangspunktet var på utkikk etter nettopp det. Som spiritist kunne man tilslutte seg en forestilling om det hinsidige, uten at denne fremsto som *for* mystisk. Spiritismen presenterte nemlig sine idéer i en språkdrakt som gjorde dem tilsynelatende rasjonelle og i tråd med den positivistiske vitenskapens krav til empiriske bevis.¹¹² Selv om Kardecs spiritisme fremsto som et *alternativ* til positivismen, var den ikke så alternativ at dens grunnleggende idéer fortonte seg som fullstendig fremmede og aparte for fransk borgerskaps- og middelklassepublikum.

Monroe hevder videre at Kardecs spiritisme løste, eller hevdet å kunne løse, et grunnleggende intellektuelt problem som preget Frankrike på midten av 1800-tallet knyttet til sekulariseringen: Naturvitenskapenes stadig voksende autoritet rokket ved den katolske kirkes rolle som epistemologisk premissleverandør. Utbredelsen av positivistisk tankegods, ofte eksplisitt eller implisitt parett med ateistisk og materialistisk filosofi, utfordret de metafysiske forestillingene som lå til grunn for de kristne dogmene. Monroe omtaler dette som en *faktualitetskrise*.¹¹³ Jeg har i det forrige kapitlet beskrevet hvordan dette preget akademias filosofer og psykologer. Forhandlingene mellom materialisme og spiritualisme, introspeksjon og eksperimenter, ateisme og katolisisme var med på å forme den eksperimentelle psykologien, noen ganger ved forlik, andre ganger ved *utvisning*. Debatten om spiritismen reflekterte på sett og vis disse konfliktene i de psykologiske og filosofiske fagmiljøene.

¹¹⁰ Monroe, *Laboratories of Faith*, 96

¹¹¹ Brower, *Unruly Spirits*, 97

¹¹² Monroe, *Laboratories of Faith*, 97

¹¹³ Monroe, *Laboratories of Faith*, 110

Ved å være et særs heterodokst forestillingsunivers, hvor legitimiteten ble hentet både fra tradisjonell religion og fra moderne, positiv vitenskap, syntes spiritismen å tilfredsstille de som var på leting etter nettopp en mellomposisjon. Her kunne det hinsidige bevares som forestilling gjennom *fornuften*, fremfor *troen*. I tillegg til å være et generelt *livssyn*, utga Kardec's spiritisme seg nemlig for å være både *empirisk* og vitenskapelig. I *Résumé de la loi des phénomènes spirites* (1864) skriver han: «Spiritismen er på en og samme tid en *observasjonell vitenskap* og en filosofisk doktrine. Som praktisk vitenskap består den av relasjonene som vi kan etablere med åndene; som filosofi forstår den alle de moralske konsekvensene som følger fra disse relasjonene.»¹¹⁴

Denne erklæringen utgjør det første punkt som Kardec lister opp i *Résumé de la loi des phénomènes spirites*. Resten av boken inneholder en redegjørelse for hvordan spiritismen skal forstås, som for eksempel troen på at sjelen (*l'Esprit*) fortsetter sitt liv etter døden og at det er mulig å kommunisere med disse sjelene gjennom bestemte teknikker. Sjelene befinner seg i et rom, men dette rommet er i all hovedsak usynlig for oss.

Kardec lar likevel åndene komme med noen kritiske bemerkninger til de som tilslutter seg en rendyrket materialisme. I *Livre des esprits* spør han åndene: «Hvorfor er anatomene, fysiologene, og generelt sett de som beskjeftiger seg med vitenskapelige studier av naturen så tilbøyelige til materialisme?»¹¹⁵ Åndenes svar lyder: «Fysiologene bringer alt tilbake til det han ser. Stoltheten til menn som tror de vet alt og som ikke innrømmer at noe kan overskride deres forstand. Deres egen vitenskap skjenker dem denne antagelsen: De tror at naturen ikke kan romme noe som er skjult for dem.»¹¹⁶ Ikke bare er spiritismen en vitenskap, men det er en *bedre* vitenskap enn den som forfektes av blant annet fysiologene, som blir karakterisert som arrogante og trangsynte. Kardec, eller rettere sagt ånden Kardec konsulterte, bedriver altså også en form for grensarbeid hvor han forsøker å *ekspandere* vitenskapens grenser. Utfordringen rettet til vitenskapen er med andre ord eksplisitt, levert gjennom åndene og trykket svart på hvitt i Kardec's bestselger. Formuleringer som dette gjør at spiritismen, og i mer utvidet forstand det okkulte, ofte ble ansett å stå i et komplekst og ofte kontradiktorisk forhold til den moderne vitenskapen

¹¹⁴ Kardec, Allan, *Résumé de la loi des phénomènes spirites, ou première initiation à l'usage des personnes étrangères à la connaissance du spiritisme*, (Paris: Revue Spirite, 1864), 2: Original: «Le Spiritisme est à la fois une science d'observation et une doctrine philosophique. Comme science pratique, il consiste dans les relations que l'on peut établir avec les Esprits ; comme philosophie, il comprend toutes les conséquences morales qui découlent de ces relations.» (Min oversettelse og utheving)

¹¹⁵ Kardec, Allan, *Livre des esprits*, 12. Utgave, (Paris: Didier, 1864), 63: «Pourquoi les anatomistes, les physiologistes, et en général ceux qui approfondissent les sciences de la nature, sont-ils si souvent portés au matérialisme?» (Min oversettelse)

¹¹⁶ Kardec, *Livre des esprits*, 63: «Le physiologiste rapporte tout à ce qu'il voit. Orgueil des hommes qui croient tout savoir, et qui n'admettent pas que quelque chose puisse dépasser leur entendement. Leur science même leur donne de la présomption; ils pensent que la nature ne peut rien avoir de caché pour eux.» (Min oversettelse)

og kanskje *det moderne* generelt. For selv om det finnes belegg for å hevde at spiritismen kan betraktes som en motreaksjon mot en økende tendens i vestlige samfunn mot materialisme og sekularisering, er dens språk og metode tett sammenvevd med og kanskje uløselig knyttet til de samme tendensene den kritiserer.¹¹⁷ For spiritismen ville, som nevnt, også være vitenskapelig, og ble av Kardec omtalt som nettopp en dette. Viktigst i denne sammenhengen er at Kardec tilsynelatende maner til direkte konfrontasjon med blant annet fysiologene. Dette er riktignok nærmere 35 år før Piéron begynte å beskjeftige seg med vitenskap, men at han fremdeles anser det som nødvendig å nevne den i «Le domaine psychologique», altså så sent som i 1912, taler for at spiritismen fremdeles hadde et solid fotfeste, både i samfunnet og i de vitenskapelige miljøene.

Piéron og spiritismen

På den psykologiske kongressen i Roma i 1900 annonserte Théodule Ribot, nå en velansett nestor i faget, forslaget om å opprette et institutt dedikert til studiet av overnaturlige fenomener – *Institut psychique international*. Hensikten var her å foreta vitenskapelige undersøkelser av parapsykologiske fenomener i kontrollerte omgivelser. Blant tilhørerne var Piéron, som i likhet med mange av sine kollegaer umiddelbart må ha blitt interessert i Ribots forslag. Tidligere hadde Ribot advart mot «spiritismens farer». At han nå var villig til å undersøke dette vitenskapelig, kan ha fortont seg som en gylden mulighet til å endelig få bukt med fenomenet.¹¹⁸ Likevel var det å opprette et eget institutt for undersøkelsen av overnaturlige fenomener ikke nødvendigvis noe som i seg selv indikerer et ønske om å avvise spiritismen. Det kan like godt forstås som en anerkjennelse av den. I løpet av 1870-tallet hadde franske spiritister begynt å bruke undersøkelser foretatt i England for å styrke sin legitimitet. Her hadde en rekke vitenskapsmenn, deriblant Darwins kollega, Alfred Russell Wallace, publisert artikler i prestisjetunge tidsskrifter som *Quarterly Journal of Science* til forsvar for spiritistene.¹¹⁹ I 1882 ble *Society for Psychological Research* stiftet i London. I Frankrike hadde fysiologen, og senere nobelprisvinneren Charles Richet (1850 – 1935) foretatt parapsykologiske undersøkelser i en årrekke, og hadde stor tiltro til eksistensen av overnaturlige fenomener. Dette var nettopp den vitenskapelige legitimiteten spiritistene lenge hadde traktet etter, og som Kardec hadde hevdet at spiritismen faktisk hadde i

¹¹⁷ Thomas Laqueur gir en bred gjennomgang av det okkultes forhold til det moderne i artikkelen «Why the Margins Matter: Occultism and the Making of Modernity». Å gå nærmere inn på dette ville imidlertid gå utover denne oppgavens formål og avgrensing, og det er nok i denne sammenhengen å påpeke at dette er problemstillinger som er overgripende for diskusjonen knyttet til forholdet mellom spiritismen og den eksperimentelle psykologien. Se f.eks. Laqueur, Thomas, «Why the Margins Matter: Occultism and the Making of Modernity» s. 111–134 i *Modern Intellectual History*, 3, 1, 2006

¹¹⁸ Evrard og Gumper, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie», 76

¹¹⁹ Monroe, *Laboratories of Faith*, 159

Livre des esprits. Det franske motstykket til *Society for Psychical Research, Institut psychique international*, hadde medlemmer som tilhørte den franske akademiske eliten, deriblant psykologen Pierre Janet (1859 – 1947)¹²⁰ og Henri Bergson, i tillegg til den allerede nevnte Ribot.¹²¹ At så velkjente og innflytelsesrike personligheter var ført opp som medlemmer, bidro unektelig til å styrke instituttets autoritet, også på tvers av fagmiljøer og de ideologiske konfliktene som preget disse. I følge Brower er det lite som taler for at Ribot selv var særlig personlig engasjert i instituttet, men han håpet at det ville bidra til en bredere kunnskap om bruken av hypnose i terapeutiske sammenhenger.¹²² På kongressen i 1900 hvor Ribot fremmet forslaget om opprettelsen av instituttet var det nettopp diskusjoner knyttet til hypnose og somnambuli som gjorde vitenskapelige undersøkelser av spiritismen særlig relevant.¹²³ Tatt sammenstillingen med spiritismen i betraktning, viser dette også hvordan hypnosen som terapeutisk hjelpemiddel var begynt å miste sin status som legitim vitenskap.¹²⁴ Samtidig viser det at nettopp spørsmål knyttet til søvntilstander ikke bare var mye omdiskutert, men også en av de viktigste årsakene til hvorfor det psykologiske miljøet på institusjonelt nivå valgte å foreta undersøkelser på overnaturlige fenomener.

I 1903 hadde Piéron mottatt et brev fra sin samarbeidspartner ved laboratoriet i Villejuif, Nicholas Vaschide, hvor han skriver: «Jeg benytter denne anledningen til å spørre deg om hvor du står med hensyn til drømmer hos spiritistene? Vi kan forsøke å fullføre [vårt arbeid], slik at vi i det minste kan oppnå noen data. Jeg tror at psykologisk institutt vil publisere vårt arbeid.»¹²⁵ Åpenbart hadde Piéron og Vaschides arbeid med drømmer, publisert i *La psychologie du rêve au point de vue médical* utgitt året før, gitt Piéron idéen til å undersøke drømmer hos spiritistene. Videre hadde de vært innom beslektede felt i artikkelserien hvor de undersøkte profetiske eller klarsynte drømmer innenfor ulike kulturer. Hovedsaken er at de hadde gjort undersøkelser som var direkte forbundet med studiet av overnaturlige fenomener. I en periode på litt over to uker hadde de foretatt en rekke eksperimenter med telepati på laboratoriet i Villejuif.¹²⁶ I artikkelen «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations», publisert i det britiske tidskriftet *The Monist* i 1902, oppsummerte Vaschide dataene de hadde samlet i løpet av perioden.

¹²⁰ Må ikke forveksles med sin onkel, Paul Janet. Pierre hadde langt på vei brutt med sin onkels spiritualistiske filosofi, til fordel for en eksperimentell tilnærming til psykologien.

¹²¹ Brower, *Unruly Spirits*, 48

¹²² Brower, *Unruly Spirits*, 48

¹²³ Brower, *Unruly Spirits*, 48

¹²⁴ Kroker, *The Sleep of Others*, 112 - 114

¹²⁵ Vaschide til Piéron, 3 desember 1903, sitert etter Evrard og Gumpper, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie», 76: «Je profite de cette occasion pour vous demander où en êtes-vous avec le rêve chez les spirites ? On pourra tâcher de finir, pour que nous puissions au moins aboutir à quelques données. Je crois que l'Institut de psychologie publiera tout notre travail.» (Min oversettelse)

¹²⁶ Evrard og Gumpper, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie», 77

Her skriver han at i de aller fleste sammenhenger er det fullstendig umulig å påvise noen former for telepatiske fenomener og at forekomsten av telepati synes å avta i takt med sosial stand og utdanningsnivå.¹²⁷ Klassetilhørighet og utdanning syntes altså å svekke åndenes innflytelse over mennesket. Viaschide skriver at forskeres forutinntatte disposisjoner og sentimentale tilbøyeligheter på dette feltet ofte kommer i veien for korrekt vitenskap, et poeng som likner på det han senere fremmet i forbindelse med introspeksjonen i *Technique de psychologie expérimentale* sammen med Toulouse og Piéron. Om en fransk undersøkelse som argumenterte for eksistensen av telepatisk kontakt mellom mennesker skriver han: «To put such trust in the 'sincerity', the 'frankness', the 'conscientiousness' and the 'delicacy' of the subjects reporting is to confess squarely that the investigation has been conducted like the others we have been criticising.»¹²⁸ Han avslutter artikkelen med en oppfordring om å først forsøke å forstå menneskesinnet før man konkluderer med forestillingen om at tankene våre flyr gjennom rommet i form av telepatiske vibrasjoner.¹²⁹ Vi må undersøke «vår verden»: «[...]and let us not become intoxicated with this new metaphysics which is characterised by its love for figures, for too great precision, and for mathematical calculations based upon unreliable data.»¹³⁰ Årsaken til opplevelsen av telepatiske fenomener er relativt enkel ifølge Vaschide: Psykologisk parallellisme¹³¹, det vil si tendensen til å gjøre en falsk kopling mellom to urelaterte fenomener. Dette forklarer hvordan flere kan tro at de har oppnådd en form for telepatisk kontakt. Der er en form for hallusinasjon, hvis opphav ligger i menneskesinnets underbevisste aktiviteter, snarere enn i noen form for overnaturlig fenomen.¹³² Vaschide fortsatte å studere telepati, og boken om temaet, *Les hallucinations télépathique*, utkom posthumt i 1908.

Piérons eget bidrag om telepati kom i 1902 i form av en artikkel i tidsskriftet *Annales des sciences psychiques* med tittelen «Un cas de apparence télépathique: Le fait et l'interprétation». Her forteller han om en ung jente, som han kaller Mme X, han møtte på laboratoriet i Villejuf som angivelig var i telepatisk kontakt med en venninne som lå for døden. Piéron gjengir i detalj hvordan den telepatiske kontakten mellom de to fortonet seg. På tross av hans innledende diplomatiske drøfting av muligheten for eksistensen av telepatiske fenomener, er Piéron ganske raskt ute med å avskrive dette som den mest plausible forklaringen på jentas mystiske kontakt med venninnen. Den mest sannsynlige løsningen, som riktignok ikke i like stor grad tilfredsstil-

¹²⁷ Vaschide, Nicholas, «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations» s. 337 – 364 i *The Monist* vol. 12, nummer 3 (April), 1902, 339

¹²⁸ Vaschide, «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations», 350

¹²⁹ Vaschide, «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations», 364

¹³⁰ Vaschide, «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations», 364

¹³¹ Må ikke forveksles med Ribots psyko~~f~~*fysiske* parallellisme, som var ment å betegne forestillingen om at en hver psykologisk tilstand hadde en korresponderende psykologisk eller mental tilstand.

¹³² Vaschide, «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations», 357

ler «vår hang etter det ekstraordinære», er at Mme X hadde fått informasjon fra sine foreldre og andre i nabolaget venninnens sykdomsutvikling.¹³³ Hun hadde på denne måten underbevisst blitt delvis klar over omstendighetene. Piérons forklaring ligger, ikke overraskende, tett opp mot hans kollega Vaschides teori om psykologisk parallellisme. «Jeg innser likevel at teorien om telepati ikke kan avskrives her,» skriver han avslutningsvis, «men vitenskapelig må en avfeie den fordi den er for kompleks sammenliknet med vår, og for obskur, noe som ikke er nødvendig.»¹³⁴ Selv i møte med tilsynelatende overnaturlige fenomener finnes det ifølge Piéron altså ingen grunn til å komme med noen fallitterklæring på vitenskapens vegne.

I perioden 1901 – 1902 utga Vaschide og Piéron en artikkelserie om profetiske eller klarsynte drømmer. Noen av artiklene var mer antropologisk og kulturhistorisk anlagte, og tok blant annet for seg profetiske drømmer i «primitive» samfunn. Blant de mest analytiske finnes blant annet «De la valeur prophétique du rêve dans la philosophie et dans les pensées contemporaines», publisert i *Revue internationale de sociologie* våren 1902, hvor Vaschide og Piéron diskuterer synet på søvn, drømmer og profeti hos en rekke moderne filosofer, blant annet Bacon, Descartes og Leibniz.¹³⁵ I denne artikkelen finnes det også en henvisning til overnaturlige fenomener, eller til «metapsykismen». Vaschide og Piéron skriver her at det er viktig å undersøke både filosofien og spiritismen eksperimentelt. Den kritiske og vitenskapelige undersøkelsen av filosofiens forestilling om profetiske drømmer føyer seg på denne måten inn et større, kritisk prosjekt som også innebefatter spiritismen.¹³⁶

Piéron hadde i 1901 også foretatt undersøkelser av avstandshypnose sammen med en gruppe forskere fra l'Institut général psychologique.¹³⁷ Her undersøkte han blant annet den psykologiske og fysiologiske effekten av magnetisme på mennesker. I 1904 foretok han på oppfordring av Toulouse, sjef for laboratoriet i Villejuif, en kritisk studie av fysikeren Prosper-René Blondlots «N-stråler». N-strålene kunne observeres, i følge Blondlot, i felt rundt alle levende organismer. Det var på denne måten nærliggende å forstå dem som en form for livsenergi, og mange spiritister var raskt ute med å hevde at dette var et vitenskapelig bevis på deres forestillinger om astrallegemer. Piéron hevdet derimot, etter å ha undersøkt fenomenet, at det tilsynelatende ikke fantes vitenskapelig belegg for å hevde noe slikt, og at strålene, snarere enn å være bevis på sjelevand-

¹³³ Piéron, «Un cas de apparence télépathique: Le faits et l'interprétation», s. 301 – 309 i *Annales des Sciences Psychiques*, 1902, 307

¹³⁴ Piéron, «Un cas de apparence télépathique: Le faits et l'interprétation», 309: «Je reconnais d'ailleurs que l'hypothèse de la télépathie ne peut être ici repoussée; mais scientifiquement on doit l'éliminer parce qu'elle est trop complexe par rapport à la nôtre, qu'elle est obscure, et qu'elle n'est pas nécessaire.» (Min oversettelse)

¹³⁵ Vaschide, Nicholas og Piéron, Henri, «De la valeur prophétique du rêve dans la philosophie et dans les pensées contemporaines» s. 321 – 337 i *Revue internationale de sociologie*, våren 1902, 322

¹³⁶ Vaschide, og Piéron, «De la valeur prophétique du rêve dans la philosophie et dans les pensées contemporaines», 336

¹³⁷ Evrard og Gumpper, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie», 77

ring og telepatisk energi, kunne være optiske illusjoner, og at de var umulige å bevise på en etterprøvable måte.¹³⁸ «Vi må derfor erklære,» skriver han noen år senere i *Grandeur et décadence des rayons N* i 1906, «[...] tross en høyst forståelig skuffelse, at N-stråler ikke eksisterer som objektivt fenomen.»¹³⁹

Piéron hadde altså engasjert seg i undersøkelser av overnaturlige fenomener på begynnelsen av 1900-tallet, både med Vaschide og på egenhånd. Med utgangspunkt i eksemplene jeg har gitt vil jeg hevde at han her drev med grensarbeid, noe også psykologene Renaud Evrard og Stéphane Gumpper argumenterer for i artikkelen «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie.»¹⁴⁰ Piérons grensarbeid fortøner seg ofte som en form for utvisning, hvor han ønsker å fordrive spiritistisk tankegods fra vitenskapen, men det kan også leses som en form for *beskyttelse av autonomi*. Spiritistene hadde siden Kardec forsøkt å fremme sitt tanke-system som *empirisk og vitenskapelig*. I England, og senere i Frankrike, hadde en rekke viktige forskere gått i dialog med spiritismen, hvor noen også hadde begynt å tale dens sak. Å verne vitenskapen fra denne påvirkningen synes i en årrekke å ha vært viktig for Piéron og hans kolleger. Piérons artikkel i *L'année psychologique* viser det at dette så sent som i 1912 var noe han følte at han måtte kommentere.

Den vitenskapelige psykologiens undersøkelser av overnaturlige fenomener i Frankrike fra 1880-tallet frem mot 1912 var ikke utelukkende foretatt med den hensikt å avvise de fenomenene som ble beskrevet av spiritistene, som telepati og klarsyn. Snarere var det i flere tilfeller, slik tidligere poengtert, det motsatte: Ved å undersøke disse fenomenene vitenskapelig var det mange som håpet på å gi forklaringer som ville bidra til å *ekspandere* vitenskapens grenser. Uavhengig av de teoriene som ble fremmet på bakgrunn av slike undersøkelser, kan det leses som former for grensarbeid. Når det gjelder Piéron, er det usikkert om han gikk inn i undersøkelser av spiritistiske fenomener med et åpent sinn eller om han i utgangspunktet ønsket å motbevise eksistensen av for eksempel telepati. Men dette er i denne sammenhengen ikke relevant. Det viktige er at han gjennom undersøkelsene sine også foretar grensarbeid, hvor han ender opp med å *utvise* forestillinger om telepatisk kontakt mellom mennesker fra definisjonen av det vitenskapelige. Her anvender han den eksperimentelle psykologiens metodologiske apparat for å drive grensarbeid. På samme måte som med den filosofiske spiritualismen ønsker han å utvise forestillinger som han anser som metafysiske, og søker heller forklaringer som i større grad er fundert på materialisme.

¹³⁸ Evrard og Gumpper, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie», 78

¹³⁹ Piéron, Henri, «Grandeur et décadence des rayons N: Histoire d'une croyance» s. 143-169 i *L'Année psychologique*, nummer 13, 1906, 159

¹⁴⁰ Evrard og Gumpper, «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie», 75 – 88

5. Grensearbeid i *Le problème physiologique du sommeil*

Jeg vil i dette kapittelet se på tilfeller av grensearbeid i *Le problème physiologique du sommeil* og belyse på hvilken måte Piéron stiller seg i opposisjon til bestemte syn på søvn spesifikt og på vitenskap generelt. Her vil jeg trekke vekslers på kontekstene jeg har diskutert i de to foregående kapitlene.

Piérons forord

Piéron skriver i forordet til *Le problème* at bibliografiske undersøkelser av tidligere studier av søvnens fysiologi har tvunget ham til å tilnærme seg tematikken på ulike måter. For selv om det ikke skorter på vitenskapelige undersøkelser av søvnens fysiologi, er de fattige på substansielle resultater, hevder han.¹⁴¹ Det kan tenkes at han her ikke bare refererer til andres arbeid innenfor feltet, men også til de mange artiklene og bøkene han, ofte i samarbeid med den tidligere kollegaen og *chef-de-travaux* ved laboratoriet i Villejuif, Nicholas Vaschide, hadde publisert om søvn, drømmer og minner. Avhandlingen og dens resultater, hevder Piéron, har ikke bare hatt til hensikt å viderebringe den vitenskapelige kunnskapen om søvnen, samt å videreføre forskningen på feltet, men har også som formål å tilnærme seg søvnen på to hittil neglisjerte måter: Gjennom komparative fysiologiske undersøkelser og gjennom studie av de «eklektiske faktorene ved normal søvn.»¹⁴² . Det viktigste i denne sammenhengen er at han vil forklare normalsøvnen. Som tidligere nevnt fantes det ingen allment akseptert, helhetlig teori om søvn. Det at han her er ute etter å definere normaltilstanden, altså ikke avvikstilfeller, for eksempel som insomnia, røper et mer overordnet perspektiv.

Vi drukner her i *hypoteser*, skriver Piéron videre i forordet.¹⁴³ Mest sannsynlig henviser han til sitt eget arbeid og resultater i *Le problème*, så vel som tidligere tekster han hadde utgitt om emnet. Enda han har foretatt en omfattende undersøkelse av søvnen, er mye fremdeles ugjort. Mange resultater er langt fra sikre og skaper snarere nye forklaringsproblemer. Videre er de fakta hypotesene er basert på nærmest ikke-eksisterende: Innsamling av data knyttet til hypnotiske effekter og til ulike komatøse stadier er preget av stor usikkerhet og av tilfeldigheter. «Det er analogier, sammentreff», skriver han.¹⁴⁴ Å tilnærme seg søvnen med pretensjoner om å kunne utlede definitive konklusjoner er vanskelig, kanskje umulig. Fakta synes å unnsnippe oss, skriver han. Boken innledes altså med en rekke forbehold når gjelder hvor definitive resultatene kan sies å være. Likevel gir Piéron uttrykk for at han, om ikke annet, har tiltro til tilnærmingen han

¹⁴¹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, v

¹⁴² Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, v

¹⁴³ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, vi

¹⁴⁴ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, vi

har valgt. Legitimiteten han i denne sammenhengen synes å etablere på vegne av sine undersøkelser, sin metode og sin troverdighet som forsker, kan fremstå som knyttet til det uavklarte ved resultatene. Nettopp ved å fremheve det ambivalente og uavsluttede ved arbeidet benytter Piéron seg av en legitimeringsstrategi som har til hensikt å ta avstand fra det han anser å være for spekulativt og abstrakt ved forskning på søvn, altså til forskere som har trukket for bastante konklusjoner på sviktende grunnlag.

De som har tilnærmet seg søvnen uten å foreta kontrollerte eksperimenter, har i praksis forlatt fysiologien og beveget seg inn i metafysikken, det vil si det som går forbi naturen, og dermed også forbi det verifiserbare: «Men slik jeg forstår det er det som unnslipper en slik form for kontroll ikke fysiologi, men *metafysikk* – det som er, ved nærmere ettertanke, det som overskrider naturen, det vil si [etterprøvbar] verifikasjon.»¹⁴⁵

Det å fremme hypoteser og teorier knyttet til søvnens funksjon, dens mekanisme og opphav, er altså en oppgave Piéron anser som umulig for vitenskapen hvis det ikke blir bedrevet i laboratoriet. Noen har forsøkt å forstå søvnen gjennom rene, rasjonelle analyser og hever at den kan bli forstått ved tankens kraft alene. «Men i dette tilfellet er jeg av den motsatte overbevisning,» skriver han videre, «[og] jeg har bestrebet meg på, i all min forskning gjennom åtte år å stille spørsmålet ved søvnens mekanisme og årsak i et eksperimentelt felt.»¹⁴⁶ Piérons vitenskapelige prosjekt er altså å ramme inn og undersøke søvnen eksperimentelt, og her finnes det også retoriske grep som har til hensikt å trekke grenser for hva som kan anses for å være og ikke å være vitenskapelig. Grunnantagelsen er jo nettopp at søvnen forstås *best* dersom den undersøkes eksperimentelt, altså vitenskapelig, og at det bare er gjennom denne typen rigid observasjon man kan bekrefte eller avkrefte de teorier man måtte ha om den. Riktignok bruker ikke Piéron begrepet «vitenskap» i denne sammenhengen, men jeg mener at termen «fysiologien» her kan leses som en metonymi, særlig med henblikk på at den står i kontrast til metafysikken. Jeg har tidligere nevnt hvordan fysiologien på 1800-tallet representerte et materialistisk, positivistisk, og ofte antimetafysisk, tankegods. Selv om den tradisjonelle opposisjonen mellom disse to leirene selvsagt hadde utviklet og endret seg fra 1830-tallet frem mot 1912, er den fremdeles virksom og avgjørende i Piérons tekst. Som tidligere nevnt var han i 1904 med på å skrive en bok om den eksperimentelle psykologiens metode, hvor han tok sterk avstand fra spiritualismens introspeksjon og metafysikk. Tittelen på avhandlingen, *Le problème physiologique du sommeil*, speiler

¹⁴⁵ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, vi: «Seulement, ce qui échappe à un tel contrôle, j'ai ouï dire que cela relevait – non, je crois, de la physiologie – mais de la *métaphysique*, qui, par une définition après coup, signifie ce qui dépasse la nature, c'est-à-dire la vérification.» (Min oversettelse og uthevelse)

¹⁴⁶ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, vi: «Mais, ayant à cet égard une conviction inverse, je me suis efforcé, par mes recherches, depuis de huit ans, de poser sur le terrain expérimental le problème des causes et du mécanisme du sommeil.» (Min oversettelse)

også hans stillingtagen i denne konflikten, noe jeg har diskutert tidligere. Piéron avslutter avhandlingens forord med å påpeke at han har utelatt det han omtaler som søvnens psykologi, særlig spørsmål knyttet til utholdenhet, sansestimulans, og, ikke minst, sinnets «assosiative aktiviteter» under søvnen. Sinnet er vanskelig å gripe, skriver han, men han håper én dag å kunne rette oppmerksomheten også mot dette spørsmålet.¹⁴⁷

Mot Bergson

Både drømmer og søvn ble diskutert i både psykologiske og filosofiske kretser på Piérons tid. Når Piéron sikter til «assosiative aktivitet» (*l'activité associative*) kan det i denne sammenheng forstås som drømmer, selv om assosiasjon også hadde en annen betydning i den eksperimentelle psykologien. Den var forbundet med en bredere debatt knyttet til drømmenes opphav og spørsmålet om hvorvidt de utelukkende måtte betraktes som fremprovosert av ytre stimuli på den sovende kroppen – det vil si helt og holdent kausalt forbundet til rene kroppslige inntrykk. Henri Bergson hadde blant annet inntatt denne posisjonen i et foredrag han holdt på det nyetablerte instituttet for undersøkelse av overnaturlige fenomener, *Institut psychologique international* i 1901. Å si noe om søvnens fysiologiske faktorer er en oppgave for fysiologene, skriver han, det som interesserer ham er søvnens psykologi.¹⁴⁸ Her dukker dikotomien mellom fysiologien og psykologien opp igjen. Selv om det fra Bergsons side ikke synes å innebære noen definitiv fiendtlighet, er han tro mot den tradisjonelle separasjonen av disse to tilnærmingene. Gjennom en introspektiv øvelse hevder han å gi en forklaring på drømmen som noe som oppstår som følger av ytre stimuli.¹⁴⁹ Sansene er ikke lukket for verden under søvnen skriver han: «Under naturlig søvn er sansene våre på ingen måte avstengt fra ytre inntrykk», og dette er et bevis på at bevisstheten forblir aktiv i søvnen.¹⁵⁰ Forskjellen mellom søvnen og den våkne tilstand er imidlertid at *interessen*, forstått som minnets strukturering av bevisstheten, oppheves under søvnen og leder til en mer ubundet assosiasjonsaktivitet – logikken svekkes, men forsvinner ikke fullstendig.¹⁵¹ Han konkluderer med at «Dormir c'est se désintéresser» – «Å sove er å miste interessen».¹⁵²

¹⁴⁷ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, vii

¹⁴⁸ Bergson, Henri, «Le rêve» i *L'énergie spirituelle* (tredje utgave), (Paris: Presses universitaires de France), 1990, 100

¹⁴⁹ Bergson, «Le rêve», 101

¹⁵⁰ Bergson, «Le rêve», 92: «Dans le sommeil naturelle, nos sens ne sont nullement fermés aux impressions extérieures.» (Min oversettelse)

¹⁵¹ Bergson, «Le rêve», 95

¹⁵² Bergson, «Le rêve», 103

Forestillingen om at søvnen var en tilstand preget av et tap av interesse og en tilbaketrekning fra verden ble senere videreført av den Édouard Claparède.¹⁵³ Hans teori gikk ut på at søvnen var en evolusjonært frembrakt refleks, og at bevisstheten spilte en avgjørende rolle i den. Her var det altså snakk om en psykologisk søvnteori som støttet seg på biologiske teorier. Snarere enn å være forårsaket av utmattelse, noe mange på dette tidspunktet hevdet, var søvnen, i følge Claparède, forårsaket av *opplevelsen* av utmattelse.¹⁵⁴ Denne teorien som han presenterte i artikkelen 'Esquisse d'une théorie biologique du sommeil' i 1905, ble i 1906 anklaget av psykologen Alfred Binet (1857 – 1911) i *L'année psychologique*, hvor Binet selv var redaktør, for å være prinsipielt lite annet enn bergsonistisk metafysikk uten vitenskapelig troverdighet.¹⁵⁵ Årsaken til dette var den funksjonen Claparède tilskrev bevisstheten i reguleringen av søvnen hos mennesket, som han hevdet var et evolusjonært fortrinn. Binet var på denne tiden en av de sterkeste forkjemperne for den eksperimentelle metode og for rent materialistiske forklaringer på psykologiske og kroppslige fenomener. Å tilskrive søvnen en evolusjonær funksjon knyttet til bevisstheten, uten å identifisere en fysiologisk mekanisme, var for Binet et problem som ikke var i overensstemmelse med hans metodologiske syn, selv om han avslutter anmeldelsen med å påpeke at Claparèdes biologiske teori var mer interessant enn de som tidligere var blitt fremlagt.¹⁵⁶ Affiniteten mellom Claparèdes teori og Bergsons uttalelse om at «Dormir, c'est se désintéresser» ble i ettertiden særlig tydelig da Bergson selv valgte å fremheve Claparèdes arbeid som «svært interessant» i en fotnote til nettopp denne formuleringen i den trykte utgaven av «Le rêve».¹⁵⁷

Bergson, Claparède og Binet deltar alle selvsagt i større debatter i Frankrike og i Europa på tidlig 1900-tall. Eksempelvis ble Bergsons foredrag «Le rêve» holdt bare ett år etter publiseringen av Freuds *Drømmetydning* og kan betraktes som en kritikk av psykoanalysen, da han tilskriver drømmen en langt mindre betydningsfull rolle enn Freud.¹⁵⁸ Claparèdes biologiske teorier er også en del av en større kontekst knyttet til Darwinismen og Lamarcks teorier i Frankrike under *fin de siècle*. Binets kritikk av disse kan også leses i lys av hans politiske koblinger til de positivistiske og antiklerikale republikanerne som hadde mobilisert og vunnet makten etter

¹⁵³ Kroker, *The Sleep of Others*, 142

¹⁵⁴ Kroker, *The Sleep of Others*, 148 - 149

¹⁵⁵ Kroker, *The Sleep of Others*, 152

¹⁵⁶ Binet, Anmeldelse av 'Esquisse d'une théorie biologique du sommeil' i *L'Année psychologique* (1906), 664

¹⁵⁷ Bergson, «Le rêve», 103

¹⁵⁸ Se Freud, Sigmund, *Drømmetydning* (oversatt av Trond Winje), (Oslo: Bokklubbens kulturbibliotek, 1999), 19 – 36. Freud oppgir her fire ulike former for «drømmestimuli og drømmekilder». Den første, «ytre sensoriske stimuli», er relativt lik Bergsons teori. Men Freud går lengre enn Bergson når han hevder at drømmer også kan oppstå som følger av «indre (subjektive) stimuli», «indre (organiske) stimuli», og «rent psykiske stimuli». Den siste formen blir også den viktigste for Freuds drømmeteori, og danner grunnlaget for mange av teoriene han legger frem i *Drømmetydning*. Det er forsket mye på forholdet og debatten mellom Freud i Bergson, blant annet i boken *Freud et Bergson* (2014) av Birgitte Stitbon.

Dreyfus-saken.¹⁵⁹ Piéron knytter an til begge disse diskursene: Biologiske og evolusjonære teorier spiller en viktig rolle i *Le problème*, som jeg tidligere har nevnt, nærte han fra ung alder sterke republikanske sympatier. Dette er videre eksempler på at spørsmålet om søvn, gjerne i forbindelse med drømmer, ble diskutert i både vitenskapelige og filosofiske kretser i Piérons samtid. Søvn ble satt i sammenheng med biologien, med debatter som knyttet seg an til evolusjonsteori og til et bredere diskursivt felt av bevisstetsfilosofiske spørsmål, forholdet mellom kropp og sinn og mellom dyr og menneske. Selv om søvnen i denne sammenheng ikke alltid har en sentral rolle i debattene, er den likevel forbundet med og ofte aktiv i dem. Dette er altså kontekster som spiller inn i Piérons verk. Her er det tilstrekkelig å poengtere at han synes å være seg disse bevisst. Den eksplisitte utelatelsen av de såkalte «psykologiske aspektene» ved søvnen kan ha vært et strategisk forbehold i denne sammenheng: Å innlede avhandlingen med et uttalt ønske om å undersøke forholdet mellom bevissthet og kropp og mellom bevissthet og søvn, kunne raskt ha ledet ham over i felt hvor han måtte gå i direkte dialog med Bergson, og, i forlengelsen av dette, Freud. Ved å tydelig signalisere at søvnens psykologi ikke skal behandles i *Le problème* synes Piéron å ta Bergsons uttalelse om at fysiologene skal debattere de fysiologiske spørsmålene, psykologene og filosofene de psykologiske spørsmålene, til etterretning.

Fullt så enkelt er det antageligvis ikke. For selv om Piéron tilsynelatende ikke ønsker å si noe om det han kaller søvnens psykologi, mest sannsynlig på bakgrunn av å ikke ha foretatt tilstrekkelig innsamling av data på dette området, indikerer han at det er noe han gjerne *vil* gjøre i fremtiden. Formuleringen kan også tyde på at han betrakter tidligere arbeid om søvnens psykologi som utilfredsstillende og ufullendt, særlig når han understreker håpet om å «virkelig avansere» forskningen på feltet.¹⁶⁰ Og å si noe om søvnen *uten* å si noe om de psykologiske faktorene, er likevel å si *noe*. Tidligere har jeg vist hvordan han, sammen med sine samarbeidspartnere Nicholas Vaschide og Édouard Toulouse hadde kritisert den spiritualistiske tradisjonen og hvordan de sto i en tradisjon som forfektet en antimetafysisk og materialistisk tilnærming til psykologien, hvor den introspektive metoden ikke ble ansett for å være vitenskapelig.

Villejuif: Laboratorium for biokratiet?

Piéron tilhørte en gruppe forskere som overordnet sett ønsket å anvende psykologien for politiske siktemål og som mente at kvantitativ og empirisk kunnskap om menneskets psykologi kunne være til hjelp for å forbedre samfunnet. Den franske psykologien hadde tradisjonelt beskjeftiget seg med det patologisk avvikende – med mennesker som var «sinnssyke» med avvikende opp-

¹⁵⁹ Kroker, *The Sleep of Others*, 151

¹⁶⁰ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, vii

førsel. Dette endret seg delvis i begynnelsen av 1900-tallet. Selv om det fremdeles ble forsket på avvikstilfeller, var oppmerksomheten nå også mye rettet mot normaltilstander. Å forstå normaltilstanden, om dette gjaldt intelligens, reaksjonstid eller søvn, ville skape et større forståelsesgrunnlag for hvordan menneskets psykologi fungerte og dermed også gi et større forbedringsgrunnlag. En av de første franske psykologene som anvendte den vitenskapelige psykologien politisk var Édouard Toulouse, som i mange år var Piérons sjef.

Toulouse hadde i 1896 blitt berømt for en psykologisk studie av forfatteren Émile Zola (1840 – 1902), *Les rapports de la supériorité intellectuelle avec la névropathie*. Etter å ha foretatt både fysiske og psykiske undersøkelser konkluderte han blant annet med at den kjente forfatteren hverken var epileptiker eller led av hysteri. Likevel kunne det observeres en rekke nevristiske trekk hos Zola.¹⁶¹ Tatt i betraktning at denne boken ble publisert under Dreyfus-saken, hvor Zola var viktig debattant, er det ikke utenkelig at den også var ment som et politisk innlegg fra Toulouses side. Selv om boken ble kritisert av Binet i *L'Année psychologique* for å være subjektiv og lite gjennomarbeidet med hensyn til de eksperimentelle undersøkelsene, synes den, sammen med hans doktorgradsavhandling om galskap, *Les causes de la folie, prophylaxie et assistance* (1886), å ha brakt Toulouse både anerkjennelse og definisjonsmakt.¹⁶² I 1898 ble han utnevnt til sjef for et nyopprettet moderne asyl i Villejuif utenfor Paris, og i 1900 hadde han fått bygget et laboratorium i regi École Pratique des Hautes Études som var dedikert til eksperimentell psykologi. Her anvendte han såkalte *psykotekniske* metoder som besto av en rekke tester av reaksjonstid, persepsjon, intelligens og likende. Dette var arbeidsmetoder hvor det ble foretatt eksperimenter og observasjon med henblikk på å finne praktisk anvendbare løsninger i «alle sfærer av den menneskets liv, individuelt og sosialt».¹⁶³ Vitenskapen var, i følge ham, ikke bare i stand til å føre en «kamp mot ignoransen, fordommene, og dogmer», men kom også til å bli «den nye religionen, som skal lede og fornye verden.»¹⁶⁴ Han ønsket en radikal transformasjon av samfunnet i tråd med denne forestillingen, et «biokrati» – en form for teknokrati – der staten organiserte samfunnet og dets innbyggere i tråd med vitenskapen og, i forlengelse av dette, *eugenikkens* prinsipper.¹⁶⁵ Riktignok formulerte han ikke dette i klartekst før tiden etter første verdenskrig, men krigserfaringen radikalisererte trolig ytterligere forestillinger han hadde båret på lenge. Før krigen var ambisjonen på vegne av laboratoriet å bidra til utviklingen av nye, euge-

¹⁶¹ Toulouse, Édouard, *Enquête médico-psychologique sur la supériorité intellectuelle : Émile Zola*, (Paris: Flammarion, 1886), 279

¹⁶² Binet, Anmeldelse av *Enquête médico-psychologique sur la supériorité intellectuelle : Émile Zola* i *L'année psychologique* 1886, 620-628

¹⁶³ Huteau, Michel, *Psychologie, psychiatrie et société sous la troisième république*, 96

¹⁶⁴ Toulouse, Édouard, sitert etter Michel Huteau, *Psychologie, psychiatrie et société sous la troisième république* 49 (Min oversettelse)

¹⁶⁵ Huteau, *Psychologie, psychiatrie et société sous la troisième république*, 49

niske seleksjons- og klassifikasjonskriterier.¹⁶⁶ Det psykologiske laboratoriet skulle sette like rigide standarder for mennesket, som andre gjorde for testing av nye industriprodukter.¹⁶⁷ Da Piéron senere begynte å arbeide som *préparateur* i Villejuif i 1901, var det dette som preget aktiviteten ved laboratoriets overordnede målsetning. Hans tidligste arbeider under Toulouse dreide seg om målinger av reaksjonstid, oppmerksomhet og logiske operasjoner. Han viet særlig tiden til undersøkelser av hukommelse og intelligens. Det var også Toulouse som oppfordret Piéron til å skrive doktorgradsavhandlingen om søvn.¹⁶⁸ Det er ikke utenkelig at Toulouses synspunkter preget Piérons syn på vitenskapen. Kampen mot «ignoransen», som Toulouse oppfordret til, er også til stede i Piérons forfatterskap og kan betraktes som en viktig del av grensearbeidet han foretar i *Le problème*, samt i andre tekster. Synet på vitenskapen som noe som også skulle tjene et overordnet politisk mål, nemlig forestillingen om et bedre, mer effektivt samfunn, kan ha bidratt til å motivere Piéron til å foreta grensearbeid: Kampen om vitenskapelig legitimitet kan også bli forstått som en kamp om fremtidsvisjoner, om hvilket menneske og hvilket samfunn man ønsket seg. Slik sett kan det å diskreditere og utvise vitenskapelige teorier forstås som en ideologisk handling. Som jeg allerede har nevnt var Piéron republikaner og, i følge Michel Huteau, tilhenger av et egalitært samfunn, hvor de eneste aksepterte forskjellene mellom mennesker var de biologiske.¹⁶⁹

Om disse forestillingenes virket inn på innholdet i *Le problème* spesifikt, kan diskuteres. Jeg har allerede nevnt hvordan grunnleggeren av den vitenskapelige psykologien i Frankrike, Théodule Ribot, forfektet forestillingen om *organisk minne*, en vitenskapelig teori som kan betraktes som et argument for eugenikken og som Piéron også synes å delvis tilslutte seg i *L'Évolution de la mémoire*.¹⁷⁰ Kroker argumenterer for at teorien om organisk minne kan ha preget *Le problème* på et overordnet plan.¹⁷¹ Videre kan den vitenskapelige psykologien, hos blant andre Ribot og Binet, settes i sammenheng med frenologien og den fysiske antropologien.¹⁷² Psykologien hadde i mange år forbindelser til disse vitenskapene, og selv om den gradvis løsrev seg fra mange av antagelsene som det ble operert med her, var det likevel i flere sammenhenger overlapp mellom eugenikken og den vitenskapelige psykologien, eksemplifisert

¹⁶⁶ Senere, i 1921, stiftet Toulouse også forbundet *Ligue française d'hygiène mentale* hvis siktemål var å forbedre den franske befolkningens psykiske helse, samt forebygge psykiske lidelser. Så en viss politisk innflytelse fikk han absolutt.

¹⁶⁷ Kroker, *The Sleep of Others*, 158

¹⁶⁸ Fraïsse, «French Origins of the Psychology of Behaviour: The Contribution of Henri Piéron», 113

¹⁶⁹ Huteau, «L'orientation professionnelle selon Henri Piéron, une utopie ?», 110

¹⁷⁰ Se. Feks Piéron, Henri, *L'Évolution de la mémoire*, (Paris: Flammarion, 1910), 24 - 25

¹⁷¹ Kroker, *The Sleep of Others*, 165 – 168

¹⁷² Se. Feks Straum, Martin S. «Binet, Ribot and the Emergence from the Anthropological Shadow» s. 1 – 18 i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 43(1), Vinter 2007

ved blant annet Toulouse. Så på et overordnet nivå, og slik jeg allerede har nevnt, er det mulig å se Piérons virke i *Le problème* som en del av en bredere eugenisk tendens i hans samtid hvor de eugeniske prinsippene ble ansett for å være en naturlig følge av en vitenskapelig, rasjonell analyse av samfunnet. Men når det kommer til teksten spesifikt, til hva som står der, er det derimot vanskeligere å identifisere grensarbeid som direkte knytter an til dette. Det finnes ingen direkte henvisninger til *organisk minne* i *Le problème*. En videre diskusjon om dette går imidlertid ut over denne oppgavens rammer.

Søvn og drømmer: Piéron og Vaschides grensarbeid

Jeg har tidligere nevnt hvordan Piéron og Vaschide i en artikkelserie hadde tatt for seg profetiske drømmer. I 1902, samme året som artikkelserien ble ferdigstilt, produserte de et mer substansielt verk om drømmer, basert på eksperimentell forskning ved laboratoriet i Villejuif: *La psychologie du rêve au point de vue médical*. Bokens premiss, det at drømmer kunne anvendes som diagnostiske verktøy, fremsto muligens som noe utdatert allerede ved publisering, men var, ifølge Kroker, i tråd med Toulouses ambisjoner om å skape en form for psykologisk kunnskap med basis i psykopatologi, men med mer vidtrekkende, praktiske applikasjoner.¹⁷³ Drømmen hadde, ifølge Vaschide og Piéron, opphav i patologiske faktorer og var på denne måten mulig å underordne et vitenskapelig og rasjonelt blikk. Deres interesse grunnes også i et ønske om å korrigere det de anså som feiloppfatninger og mystisisme i samtidens brede, kulturelle interesse for drømmer: «Vi gjør mye ut av drømmen i vår tid,» skriver de i konklusjonen, «men ofte på en diskursivt og uryddig måte.»¹⁷⁴ Det er tenkelig at de her viser til spiritistene. Er det slik at naturlovene oppheves i det man beveger seg inn i søvnen og drømmens domene, spør forfatterne retorisk. Nei, naturlovene forblir intakte også her, og vitenskapen gjør det mulig å belyse også disse virkelighetsaspektene: «Naturlovene gjennomborer alt, og de stopper ikke ved terskelen av et påstått mysterium. Det er nå i de ukjente domener, på undersiden av bevisstheten, hvor samtidens avsporinger springer ut.»¹⁷⁵ Den vitenskapelige rasjonaliteten vil overvinne ethvert hinder og drømmen er intet unntak. Som jeg tidligere har nevnt var Piéron, sammen med Vaschide, allerede fra begynnelsen av sin karriere engasjert i grensarbeid. I denne boken blir en rekke forestillinger om drømmer utvist og nektet tilgang til vitenskapens epistemiske autoritet. Det kan også tenkes at forfatterne her også driver med en form for beskyttelse av autonomi, eller

¹⁷³ Kroker, *The Sleep of Others*, 159

¹⁷⁴ Vaschide, Nicholas og Henri Piéron, *La psychologie du rêve au point de vue médical*, (Paris, 1902), 94: «On s'occupe beaucoup du rêve à notre époque, mais bien souvent de façon discursive et même désordonnée.» (Min oversettelse)

¹⁷⁵ Vaschide, og Piéron, *La psychologie du rêve au point de vue médical*, 95: «Les lois de la nature pénètrent partout, et ne sont arrêtées au seuil d'aucun prétend mystère. Maintenant, c'est sur les domaines inconnus des dessous de la conscience que les divagations contemporaines s'épanchent.» (Min oversettelse)

verner vitenskapen fra forsøk på å *utvide* dens grenser. Holdningen om at det at det ikke finnes noe mysterium naturlovene ikke kan gjennomføre likner det som fremholdes i artiklene fra samme tids hvor de undersøker telepatiske fenomener. Det viktigste i denne sammenhengen er imidlertid at dette er et eksempel på en bok hvor det drives grensearbeid i tilknytning tematikker som ligger nært opp mot tematikken i *Le problème*, nemlig søvnen.

Senere ble Vaschides bok, som i større grad tok opp spørsmålet om søvnen direkte, *Le sommeil et les rêves* (1911) utgitt posthumt, etter Vaschides tidlige bortgang i 1907. Selv om søvnen spiller en mer avgjørende rolle her, i den forstand at den underlegges et strengere vitenskapelig blikk, har drømmen fremdeles forrang i undersøkelsene. I boken gikk Vaschide i direkte dialog med Freuds drømmeteorier, som han brukte et helt kapittel på å kritisere, da særlig Freuds fortolkningsstrategi. I tråd med hans tidligere arbeid var Vaschides foretrukne metode klinisk og rigid observasjon av den sovendes muskel- og sirkulasjonsaktivitet. Videre ba han forsøkspersonene i eksperimentene om å føre drømmedagbøker, som han senere forsøkte å syntetisere med observasjonsmaterialet.¹⁷⁶ Konklusjonen var at drømmer ikke kunne forstås som rene idéer eller bilder, men snarere som et fenomen tett forbundet med følelser. Videre kunne ikke drømmens emotive kvaliteter avdekkes fullt og helt av drømmerens rapportering. Ofte var dette, konkluderte Vaschide, nær sagt umulig å avsløre for den drømmende selv. I stedet var det gjennom observasjonen av den sovende kroppen at drømmens følelsesmessige innhold lot seg synliggjøre. Den sovende kroppens respons på drømmer var identisk med de fysiologiske forandringene som karakteriserte følelsesmessige tilstander, og Vaschide hevdet at ved å påvise denne korrelasjonen kunne han lokalisere et fysiologisk grunnlag for en mer dyptliggende mekanisme, knyttet til drømmenes «abstraksjoner».¹⁷⁷

I denne sammenhengen er det ikke nødvendigvis konklusjonene Vaschide trakk som er avgjørende, men heller metoden han anvendte og den positivistiske retorikken han bruker i sine arbeider. Ambisjonen om å bygge bro mellom drømmen og den fysiske kroppen, for å på denne måten å påpeke den vitenskapelige, eksperimentelle metodens evne til å underlegge seg selv de mest utfordrende og gåtefulle virkelighetsfelt, kan i denne sammenhengen betraktes som en utfordring til både psykoanalysen og Freud, som han kritiserer direkte, og til Bergson og spiritualistene. *Le sommeil et les rêves* inneholdt også en tydelig kritikk av Claparèdes tenkning, som Vaschide anklaget, i likhet med sin tidligere kollega Binet, for å være metafysikk forkledd som vitenskap, en kritikk Claparède ikke fikk anledning til å imøtegå før i 1912, fem år etter at motstanderen var død. Tatt i betraktning at flere av arbeidene hvor denne positivistiske retorikken

¹⁷⁶ Kroker, *The Sleep of Others*, 159

¹⁷⁷ Kroker, *The Sleep of Others*, 160

var sterkest – som blant annet i *La psychologie du rêve au point de vue médical*, skrevet sammen med Piéron – er det god grunn til å tro at de to forfatterne delte de samme oppfatningene når det kom til spørsmålet om hva som var god og dårlig vitenskap. Piérons tone er riktignok noe mer diplomatisk enn Vaschides, men som jeg allerede har vist var han ikke redd for å omtale det han anså for å være «metafysikk» i negative ordelag.

Dette grensearbeidet dukker opp forskjellige steder i *Le problème*. Piéron sier blant annet i det avsluttende essayet: «Å gi all makt til teoriene, å pretendere komme med definitive løsninger, er å bringe en skadelig, metafysisk holdning inn i vitenskapen, en holdning man må bekjempe.»¹⁷⁸ Som i forordet er Piéron her ute etter å fordrive metafysikken fra vitenskapen og grensearbeidet foreligger her i form av *utvisning*. Når det kommer til Claparède, tilsluttet han seg en biologisk forståelse av søvnen, men kritiserte, i likhet med Binet og Vaschide, teorien for å hvile på metafysiske antagelser: «Disse synspunktene er bare farlige når man antar at alt nødvendigvis må ha en nyttefunksjon, og at søvnen derfor *må* ha en nyttefunksjon, fordi dette avstammer fra en filosofi som ennå ikke har forsvunnet fra vitenskapens strengt avgrensede domene.»¹⁷⁹ Disse uttalelsene føyer seg inn i flere tilfeller av grensearbeid som kan finnes i *Le problème* og viser tydelige at Piéron tilhørte en tradisjon som stilte seg svært kritiske ovenfor metafysikk, enten dette var metafysikk i filosofisk, religiøs eller spiritistisk forstand.

Med utgangspunkt i eksemplene og kontekstene presentert i både dette og foregående kapitler, finnes belegg for å hevde at Piéron ønsket å fordrive metafysiske forestillinger fra vitenskapen. Grensearbeidet han foretar er en form for utvisning, og han står i en tradisjon hvor det har blitt drevet med denne typen grensearbeid i lengre tid. Metafysikken han ønsker å utvise fra vitenskapen kan knyttes an til spiritualismen, til introspeksjonen, og til spiritismen. Dette er tradisjoner han er kritisk til, og som danner den negative konteksten til det arbeidet han foretar i *Le problème*. Når det kommer til positive kontekster, har jeg allerede nevnt Toulouses biokrati som en ideologi som muligens kan ha påvirket avhandlingen hans på et overordnet plan. Men det er også flere positive kontekster som preget forskningen i *Le problème* mer direkte. Når jeg nå i større grad går inn i avhandlingen er det vanskeligere å identifisere grensearbeid på et direkte retorisk plan, i hva Piéron *sier*. Her handler det i større grad om hva Piéron *gjør* og hva han *ikke* gjør i teksten. På denne måten kan selve avhandlingen betraktes som et grensearbeid.

¹⁷⁸ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 439: «Prétendre donner à toute force des théories complètes, les donner comme des solutions définitives, c'est essentiellement apporter dans la science un esprit métaphysique absolument néfaste, qui ne saurait être trop combattu.» (Min oversettelse)

¹⁷⁹ Piéron, *Le problème physiologique du sommeil*, 407: «Seulement ces vues sont justement dangereuses quand on pose en principe que, tout ayant nécessairement une utilité, il faut trouver l'utilité du sommeil, car ce principe relève d'une philosophie qui n'est pas encore passée, par une démonstration en règle, dans le domaine strict de la science.» (Min oversettelse)

6. Konklusjon

Hva har Piéron gjort i *Le problème physiologique du sommeil*? Først er det hensiktsmessig å se på grensearbeidet som finnes på et retorisk plan. I forordet skrev han at hensikten med avhandlingen var å undersøke søvnen eksperimentelt, og at dette har vært hans siktemål i all hans forskning over flere år. Antagelsen som ligger til grunn for denne intensjonen må ha vært at det å undersøke søvnen eksperimentelt ville lede til ny kunnskap om den, en som ikke kunne ha finnes uten bruk av den eksperimentelle metode. Slik jeg har vist setter Piéron sin forskning i kontrast med det han betrakter som metafysisk spekulasjon. Med utgangspunkt i de foregående kapitlene mener jeg at det er belegg for å hevde at han sikter til blant annet *spiritualismen* og *spiritismen* når han ytrer seg negativt om metafysikk. Den eksperimentelle psykologien i Frankrike grunnla på mange måter sitt program og definerte sin disiplinære egenart gjennom grensearbeid knyttet opp til den spiritualistiske filosofien. De anklaget den altså for å være uvitenskapelig og ville på denne måten utvise dens forestillinger fra definisjonen av vitenskap, nekte den tilgang til vitenskapens epistemiske autoritet. Denne tradisjonen er Piéron en del av. Grensearbeidet han foretar i *Le problème* kan betraktes som en videreføring av det grensearbeidet den vitenskapelige psykologien i en årrekke hadde drevet med, særlig siden arvtagere etter den spiritualistiske tradisjonen, som Bergson, også skrev om søvn. Det samme kan sies om spiritismen. Piéron hadde tidlig i sin karriere undersøkt spiritistiske fenomener og endte opp med å kritisere sannhetsgehalten i mange av de fenomenene de hevdet å kunne bevise vitenskapelig. Dette er også en form for grensearbeid, og når Piéron skriver om metafysikk er det også sannsynlig at han også viser til denne tradisjonen. Det som særlig gjør denne antagelsen plausibel er at spiritistene, utover at de i flere av sine kjernetekster påberopte seg vitenskapens epistemiske autoritet, var opptatt av fenomener som somnambuli og hypnose, fenomener som begge ligger nært opp til søvnen. En vitenskapelig avhandling om søvn, skrevet av en forfatter som tidligere har drevet med kritiske undersøkelser av spiritistiske fenomener er derfor en tekst hvor man kan forvente å finne referanser til denne tradisjonen.

Dette er eksempler på grensearbeid som kan leses ut fra konkrete passasjer i *Le problème*, hvor Piérons kritiske prosjekt kan undersøkes direkte i teksten. Men kan de det ikke også være slik at selve avhandlingen, altså det *positive* kunnskapsinnholdet i verket, kan leses som et grensearbeid?

Kroker hevder at Piérons forskning var den første som gjennom sin eksperimentelle metode var i stand til å konstituere søvnen som et *bestemt* og uavhengig forskningsobjekt.¹⁸⁰ Tatt i betraktning de omfattende prosedyrene han gikk igjennom for å isolere normalsøvnen, kan det i

¹⁸⁰ Kroker, *The Sleep of Others*, 171

denne sammenhengen være fristende å omtale hans tilnærming nettopp som en form for grensearbeid. Dette faller riktig nok utenfor Gieryns definisjon, som i større grad dreier seg om vitenskapens generelle grenser, ikke om bestemte vitenskapelige *objekters* avgrensning. Likevel er det verdt å merke seg hvordan Piéron både ekskluderer og ekspanderer visse praksiser, forskningsmetoder og perspektiver på leting etter normalsøvnens fysiologiske faktorer. Ved å gjøre dette foreligger det også en implisitt forestilling hos Piéron om hva vitenskap er og burde være. I *Le problème* isoleres søvnen som forskningsobjekt og settes i forbindelse med en bestemt biokjemisk, autointoksikerende mekanisme som produserer stoffet «hypnotoksin» i cerebrospinalvæsken. Piéron etablerer på denne måten en teori som er ment å gi en fysiologisk forklaring på søvnens opphav og mekanisme. Han gjør dette ved å trekke veksler på biologi, kjemi, medisin og foreliggende, eksperimentell psykologisk forskning.

Det interessante i denne sammenhengen er *hvordan* han gjør det og hvilke typer kunnskap og forestillinger han *utelater* i prosessen. Søvnen var i Piérons samtid forstått på mange ulike måter. Spiritualistene og spiritistene grep til introspektive og/eller metafysiske forklaringsmodeller når de omtalte søvn. I avhandlingen tar Piérons i bruk andre kunnskapstradisjoner og undersøker søvnen eksperimentelt og materielt. Det å etablere en positiv, helhetlig teori om normalsøvnen kan på denne måten leses som en form for utvisning av slike konkurrerende forestillinger og gjør på samme tid krav på vitenskapes epistemiske autoritet. Søvnen er *best* og mest *helhetlig* forstått innenfor rammene av den vitenskapelige psykologien – andre forestillinger kan ikke vise til den samme formen for vitenskapelig etterrettelighet når det kommer til søvn. Implisitt betyr dette også at deres øvrige teorier eller forestillinger heller ikke kan betraktes som vitenskapelige. På denne måten kan det positive innholdet i *Le problème* betraktes som en del av et større kritisk prosjekt hos Piéron.

Det flere mulige forklaringer på hva som motiverer Piérons til å skrive spesifikt om søvn. Jeg har tidligere diskutert hvordan Toulouses eugeniske ideologi kan ha informert Piérons holdning til vitenskapen og hvordan han kan betraktes som en som forfekter et positivistisk syn på vitenskap og samfunn. Å innlemme en helhetlig teori om søvn i et vitenskapelig vokabular, en teori om søvn tuftet på biologisk kunnskap og evolusjonsteorier, kan være et springbrett til en liknende teori om bevissthet og særlig *minne*. Som jeg har nevnt antyder Kroker at dette var hensikten bak søvnforskningen som ble foretatt ved laboratoriet i Villejuif: Teorien om organisk minne spilte inn i et større eugenisk prosjekt, hvor hensikten var å effektivisere samfunnet, å etablere kvantitative klassifikasjonskriterier for mennesker for å bedre kunne sortere dem inn i arbeid som korresponderte med deres nedarvede forutsetninger. Fra slutten av 1800-tallet frem til 1914 kan dette prosjektet ha funnet felles referansepunkter med den politiske styringen under den

tredje republikken. Særlig motivert av frykten for at Tyskland var i ferd med å forbigå Frankrike økonomisk, akademisk og militært var det i denne perioden et ønske om å effektivisere det franske samfunnet. Som jeg nevnte i innledningen til oppgaven fantes det i denne perioden det som kan betraktes som en mer overordnet tendens til å mobilisere vitenskapen til forsvar og forbedring for den franske nasjonalstaten. Det at Piéron forsker på *normaltilstander*, framfor avvik, kan ses i lys av dette: Ved å identifisere normalsøvnen kan han sies å ha etablert en form for grunnverdi, et utgangspunkt for et klassifikasjonskriterium som det ville være mulig å anvende som en referanseverdi i en kvantitativ undersøkelse av mennesker. Grensearbeidet kan i denne sammenhengen leses som et forsvar for en vitenskap som har et relativt spesifikt politisk siktemål og knyttet opp til en overordnet ideologisk overbevisning. Piéron skulle senere bli avgjørende i utviklingen av *karriereveiledningen* og karriereforskningen som egne størrelser i Frankrike. Dette er imidlertid en forklaring som kan problematiseres fordi den overspiller de eugeniske tendensene som kan ha virket inn på *Le problème*. For å kunne si noe mer om Piérons forståelse av søvn i relasjon til eugenikk og karriereveiledning kreves det videre forskning.

En annen forklaring på hvorfor Piéron valgte å skrive om søvn ligger i mer generelle tendenser. På av slutten av 1800-tallet og ut på 1900-tallet fikk vitenskapen, mer spesifikt den *positivistiske* vitenskapen, en stadig mer prominent plass i det franske samfunnet. Tilfanget av nye teorier, blant annet evolusjonslæren, samt teknologiske nyvinninger, som histopatologien, gjorde det mulig å stille nye spørsmål, og undersøke naturen og mennesket på nye måter. Å gjøre dette uten referanse til metafysiske sisteinstanser hadde blitt vanligere, blant annet fordi spiritualistiske og religiøse tradisjoner hadde mistet mye av sin status som epistemologiske premissleverandører i løpet av 1800-tallet. Psykologien hadde i større grad dreid mot en eksperimentell tilnærming til mennesket, med et materialistisk tilsnitt som nedprioriterte klassiske indre, kategorier som bevissthet og autonomi, til fordel for ytre, målbare egenskaper som fysiologi, reaksjonstid og refleks. Disse faktorene gjorde det mulig for Piéron å undersøke søvnen eksperimentelt og å hevde, på bakgrunn av undersøkelsen, at normalsøvnen hadde opphav i cerebros spinalvæsken. At han valgte å forske på søvnen kan i denne konteksten betraktes som en konsekvens av foreliggende, vitenskapelige mulighetsbetingelser og et mer generelt skifte i tenkesett. At valget i forskningsobjekt falt på søvnen, trenger ikke å bety at det nødvendigvis forelå helt spesifikke, ideologiske motivasjoner for å velge den, men snarere at den egnet seg godt for forskning, siden den var omdiskutert, men lite forstått. Piérons prosjekt kan likevel leses som kritisk: Hans spesifikke syn på vitenskapen, som ekskluderte metafysiske forestillinger som blant annet spiritualistene og spiritistene forfektet i hans samtid, ledet ham til å foreta grensearbeid, også i en avhandling om søvn.

Disse to forklaringene er, slik jeg ser det, ikke gjensidig utelukkende. Piéron og *Le problème physiologique du sommeil* befinner seg i et komplekst felt av overlappende diskurser, disipliner, historiske omstendigheter og debatter. Det er med andre ord flere ting som spiller inn, er aktive i teksten og som danner dens kontekster. Jeg har i denne oppgaven belyst noen utvalgte aspekter gjennom Gieryns grensarbidsbegrep. Som jeg har nevnt, hviler grensarbidssteorien på tesen om at det foreligger en *konflikt*. Dette betyr også at jeg i min lesning hovedsakelig har trukket frem de kontekstene hvor en konflikt kan spores og har også benyttet meg av sekundærlitteratur som understøtter og fremhever konflikter. Det finnes imidlertid nyere forskningslitteratur som i større grad vektlegger nettopp *dialog* og utveksling mellom blant annet spiritualismen, spiritismen og vitenskapen.¹⁸¹ Særlig i med henhold til spiritismen har nyere forskning mer vektlagt nettopp utvekslingen mellom den vitenskapelige psykologien og spiritistene.¹⁸² Historien om utviklingen av den vitenskapelige psykologien i Frankrike kan med andre ord nyanseres. Med utgangspunkt i de undersøkelsene jeg har gjort av Piérons tekster, mener jeg imidlertid at det er belegg for å hevde at hans prosjekt kan leses som en kritikk av spiritualismen og spiritismen.

¹⁸¹ Se feks McGrath, Larry S., «Albert Fouillée between Science and Spiritualism» s. 295 – 323 i *Modern Intellectual History*, 12, 2, 2015

¹⁸² Jf. Monroe, *Laboratories of Faith*, og Brower, *Unruly Spirits*

Litteratur

- BAKER, DAVID. A. (red). *The Oxford Handbook of the History of Psychology: Global Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2012
- BENTIVOGLIO, MARIA og GIGLIOLA GRASSI-ZUCCONI. «The Pioneering Experimental Studies on Sleep Deprivation» s. 570 – 576 i *Sleep* 7 (20). 1997
- BERGSON, HENRI. *L'énergie spirituelle* (tredje utgave). Paris: Presses universitaires de France, 1990
- BINET, ALFRED. Anmeldelse av *Enquête médico-psychologique sur la supériorité intellectuelle : Émile Zola*. s. 620 – 628 i *L'année psychologique* 1886
- BINET, ALFRED. Anmeldelse av «Esquisse d'une théorie biologique du sommeil» i *L'Année psychologique*, 1906
- BLOCH, HENRIETTE. *La psychologie scientifique en France*. Paris: Armand Colin, 2006
- BROOKS III, JOHN I. *The Eclectic Legacy: Academic Philosophy and the Human Sciences in Nineteenth Century France*. Newark: University of Delaware Press, 1998
- BROWER, M. BRADY. *Unruly Spirits: The Science of Psychic Phenomena in Modern France*. Chicago: University of Illinois Press, 2010
- CARROY, JACQUELINE. «La psychologie: Science naturelle et science morale ? Lettres inédites de Théodule Ribot à Henri Piéron» s. 335 – 356 i *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, Nr. 3, Høst 2005
- DANZINGER, KURT. «The History of Introspection Reoncidered» s. 241 –262 i *Journal of the History of Behavioral Sciences* 16, 1980
- EVARD, RENAUD og STÉPHANE GUMPPER. «La garde-frontière de la psychologie – Henri Piéron et la métapsychie» s. 75 – 88 i *Henri Piéron (1881 – 1964) Psychologie, orientation et éducation*. red. Laurent Gutierrez, Jérôme Martin og Régis Ouvrier-Bonnaz. Toulouse: Octares Editions, 2016
- FOX, ROBERT. *The Savant and the State: Science and Cultural Politics in Nineteenth-Century France*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2012
- FRAISSE, PAUL, JEAN PIAGET og MAURICE REUHLIN, *Experimental Psychology: its scope and method*. Oversatt av Judith Chambers. London: Routledge, 1968
- FRAISSE, PAUL. «French Origins of the Psychology of Behaviour: The Contribution of Henri Piéron» s. 111 – 119 i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, (Vol 1), 1970
- FREUD, SIGMUND. *Drømmetydning*. Oversatt av Trond Winje. Oslo: Bokklubbens kulturbibliotek, 1999

- GIERYN, THOMAS F. «Boundary-work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists» s. 781 – 795 i *American Sociological Review*, vol. 48 (Desember), 1983
- GIERYN, THOMAS F. *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago: University of Chicago Press, 1999
- GOLDSTEIN, JANE. *Console and Classify: The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 2001
- GOLDSTEIN, JANE. *The Post-Revolutionary Self: Politics and Psyche in France, 1750 – 1850*. Cambridge: Harvard University Press, 2008
- GOTTESMAN, CLAUDE. *Henri Piéron and Nathaniel Kleitman, Two Major Figures of 20th Century Sleep Research*. New York: Nova Biomedical, 2013
- GUTIERREZ, LAURENT, JEROME MARTIN og REGIS OUVRIER-BONNAZ (red.). *Henri Piéron (1881 – 1964) Psychologie, orientation et éducation*. Toulouse: Octares Editions, 2016
- GULLIN, VINCENT. «Théodule Ribot's Ambiguous Positivism: Philosophical and Epistemological Strategies in the Founding of French Scientific Psychology» s. 165 – 181 i *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 40(2), Vår 2004
- HUTEAU, MICHEL. «L'orientation professionnelle selon Henri Piéron, une utopie ?» i *Henri Piéron (1881 – 1964) Psychologie, orientation et éducation*. red. Laurent Gutierrez, Jérôme Martin og Régis Ouvrier-Bonnaz. Toulouse: Octares Editions, 2016
- HUTEAU, MICHEL. *Psychologie, psychiatrie et société sous la troisième république: La biocratie d'Édouard Toulouse (1865-1947)*. Paris: L'Harmattan, 2002
- JANET, PAUL. *La crise philosophique*. Paris: Germer-Baillère, 1865
- JØRGENSEN, MARIANNE W. og LOUISE PHILLIPS. *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 1999
- KARDEC, ALLAN. *Livre des esprits*. 12. Utgave. Paris: Didier, 1864
- KARDEC, ALLAN. *Résumé de la lois des phénomènes spirites, ou première initiation à l'usage des personnes étrangères à la connaissance du spiritisme*. Paris: Revue Spirite, 1864
- KROKER, KENTON. *The Sleep of Others, and the Transformations of Sleep Research*. Toronto: University of Toronto Press, 2007
- LAQUEUR, THOMAS. «Why the Margins Matter: Occultism and the Making of Modernity» s. 111–134 i *Modern Intellectual History*, 3, 1, 2006
- MCGRATH, LARRY S. «Albert Fouillée between Science and Spiritualism» s. 295 – 323 i *Modern Intellectual History*, 12, 2, 2015
- MCGRATH, LARRY S. *The Bergsonian Moment: Science and Spiritualism in France, 1874 – 1907*. Doktorgradsavhandling i filosofi. Maryland: John Hopkins University, 2014

- MONROE, JOHN WARNE. *Laboratories of Faith: Mesmerism, Spiritism and Occultism in Modern France*. London: Cornell University Press, 2008
- NICOLAS, SERGE OG AGNES CHARVILLAT. «Introducing Psychology as an Academic Dicipline in France: Théodule Ribot and the Collège de France (1888 – 1901)»
- OTIS, LAURA. *Organic Memory: History and the Body in the Late Nineteenth & Early Twentieth Centuries*. London: University of Nebraska Press, 1994
- PIERON, HENRI. «Le domaine psychologique» s. 1 – 26 i *L'année psychologique* 1912
- PIERON, HENRI. *Le problème physiologique du sommeil*. Paris: Masson, 1913
- PIERON, HENRI. *L'Évolution de la mémoire*. Paris: Flammarion, 1910
- PIERON, HENRI. «Un cas de apparence télépathique: Le faits et l'interprétation», s. 301 – 309 i *Annales des Sciences Psychiques*, 1902
- RIBOT, THÉODULE. «Philosophy in France» s. 366 – 383 i *Mind*, Vol. 2, 1877
- THOMAS, MARION. «Are Animals Just Noisy Machines?: Louis Boutan and the Co-Invention of Animal and Child Psychology in the French Third Republic» s. 425 – 460 i *Journal of the History of Biology*, Vol. 38, Nummer 3, Høst, 2005
- TOULOUSE, ÉDOUARD. *Enquête médico-psychologique sur la supériorité intellectuelle : Émile Zola*. Paris: Flammarion, 1886
- TOULOUSE, ÉDOUARD, NICHOLAS VASCHIDE og HENRI PIERON. *Technique de psychologie expérimentale : Normale et pathologique*. Paris: Octave Doin, 1904
- TURNER, JONATHAN H. «The Origins of Positivism: The Contributions of August Comte and Herbert Spencer» s. 30 – 42, i *Handbook of Social Theory*, (red. George Ritzer & Barry Smart), London: Sage, 2001
- VASCHIDE, NICHOLAS og HENRI PIERON. «De la valeur prophétique du rêve dans la philosophie et dans les pensées contemporaines» s. 321 – 337 i *Revue internationale de sociologie*, våren 1902
- VASCHIDE, NICHOLAS. «Experimental Investigations into Thelepathic Hallucinations» s. 337 – 364 i *The Monist* vol. 12, nummer 3 (April), 1902
- VASCHIDE, NICHOLAS OG HENRI PIÉRON. *La psychologie du rêve au point de vue médical*. Paris: Librairie J.-B. Baissière et Fils, 1902
- WEBER, EGUEN. *Paris: Fin de Siècle*. Cambridge: Havard University Press, 1986